jaargang 45
nr. 3 - 2018

PERIODIEK

Historische Kring Maarssen

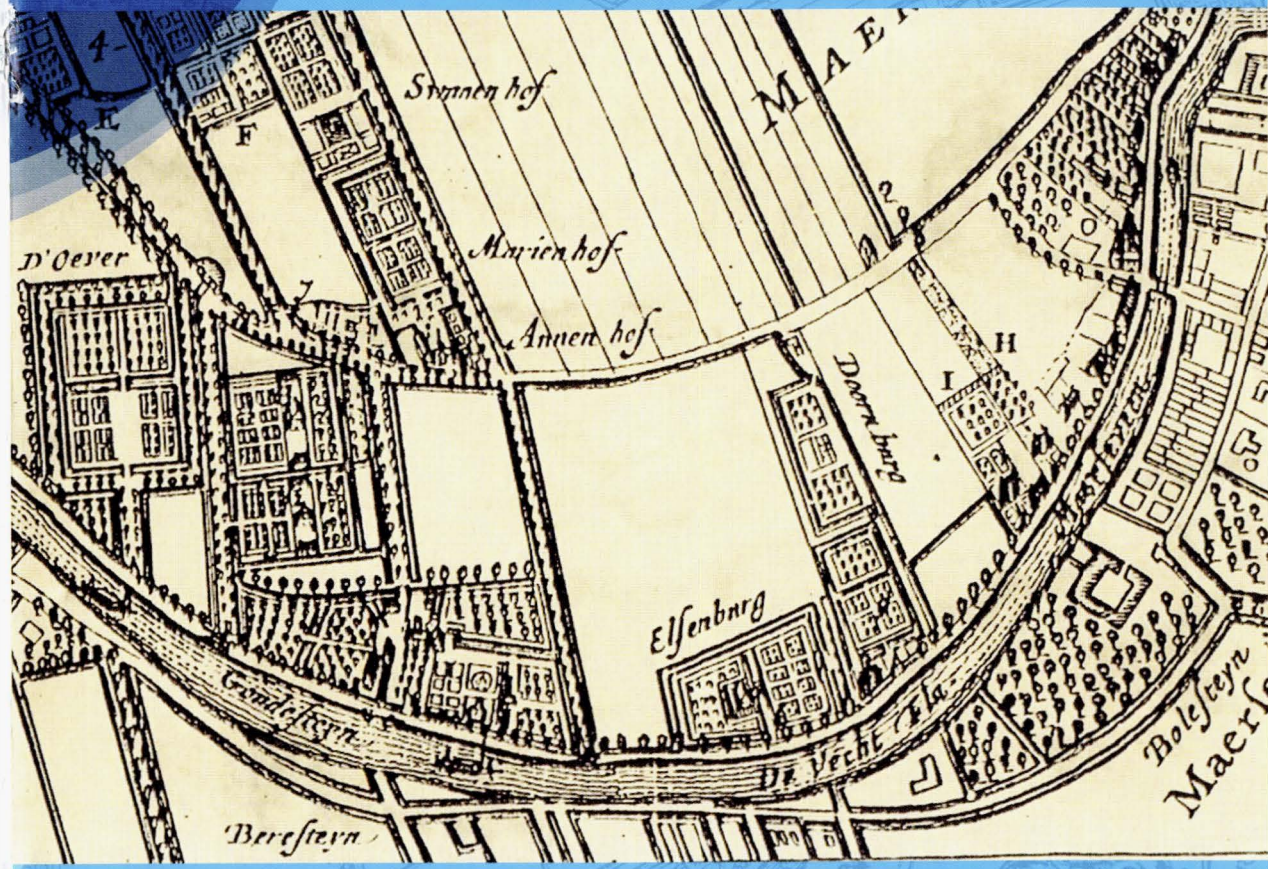

Met o.a.:

De Nieuwe Hollandse Waterlinie

Een vondeling in Maarssen

Broodzetting in de gemeente Maarssen

Historische Kring Maarssen

INTERNATIONALE SCHARRELVLEES CONTROLE

Voor erkend scharrelvlees

Slagerij
Dorresteyn
sinds 1882

Nassaustraat 4
Tel. 0346 - 561219
Maarssen

RADIO - T.V.
ELECTR. HUISHOUDELIJK
+ VOORDEEL + VAKMANSCHAP
+ KWIEKE SERVICE
★
radio en t.v. speciaalzaak
★
elektron
Nassaustraat 9-11,
3601 BA Maarssen
telefoon: 0346-562081

HONIG
·TWEEWIELERSPECIALIST·

Bij ons is iedereen welkom
waar de fiets ook vandaan komt.

Nassaustraat 99, Maarssen
Telefoon: 0346-760760

info@honigtweewielerspecialist.nl
www.honigtweewielerspecialist.nl

VOLG ONS OP FACEBOOK
WWW.FACEBOOK.COM/HONIGTWEEWIELERSPECIALIST

VAN VREDENDAAL & ZN
aannemersbedrijf restauratiewerken

V & Z

anno 1 9 1 1

Harmonieweg 1 3603 BN Maarssen

info@vanvredendaalenzn.nl 0346 561356
www.vanvredendaalenzn.nl 06 12 961 465

COLOFON

Opgericht op 11 september 1972, opgenomen in het verenigingenregister bij de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Utrecht en Omstreken onder nummer 301763120000.

Voor informatie en contact met HKM:
Website www.historischekringmaarssen.nl en e-mail: secretaris@historischekringmaarssen.nl

Bestuur:
Michel van Schaik, voorzitter
Ron Moers, vicevoorzitter
Arie van Ginkel, secretaris
Postbus 90, 3600 AB Maarssen, tel.: 0346-564168, e-mail: secretaris@historischekringmaarssen.nl
Ronald van Tongeren, penningmeester
Tineke Barneveld, Hans van Bemmel, Henk Blaauw, Bert de Ruiter, Jan Simonis, Ria Tijhuis.

Leden van verdienste:
drs. W. Smits (10-02-1994), mevr. A.P. van Haaften (26-02-2015), mevr. R. Tijhuis (10-03-2016)

Ereleden:
Mevr. G.M. Willekes-van Putten (24-02-2000), J.H. Sagel (22-02-2001), B. de Ruiter (21-02-2002), Mevr. M.C. Hatzmann-Scheltema (23-02-2006), B. Visschedijk (26-02-2009), Mevr. A. Wolters-Dekkers (03-03-2011), H. Blaauw (06-03-2014)

Redactie Periodiek:
Jan Simonis (voorzitter), Arjan van Weele (secretaris), Piet Gentenaar, Nelleke Hendrikse, Bert de Ruiter, Ria Tijhuis. Kopij zenden aan: Bert de Ruiter, Nic. Maesstraat 6, 3601 DR Maarssen, tel.: 0346-563599, e-mail: bestuur3@historischekringmaarssen.nl (ook verkoop losse nummers).

Lidmaatschap:
Het lidmaatschap kost € 14 per jaar. Opzeggen kan alleen vóór het einde van het kalenderjaar. Voor meer informatie en aanmelden als lid van de Kring zie de website of neem contact op met Ronald van Tongeren, Wilhelminaweg 1a, 3603 CR Maarssen, tel.: 0346-556696, e-mail: penningmeester@historischekringmaarssen.nl. Eventuele stortingen op ons rekeningnummer NL93INGB0002907376 t.n.v. Penningmeester HKM.

Vormgeving en productie:
Topic Creatieve Communicatie, Wierden

INHOUD

Colofon en Inhoud 83

Kringnieuws 84

De Nieuwe Hollandse Waterlinie: een monument van wereldformaat 86

Een vondeling in Maarssen 92

Mededeling VSM 94

Godshuizen langs de Vecht 95

Broodzetting in de gemeente Maarssen 100

Meer dan tachtig jaar Tuincentrum Van Ginkel 103

Elsenburg, de verdwenen buitenplaats Deel 6 106

Nieuwe boeken in de bibliotheek van de HKM 115

Uit de Oude Schoenendoos Deel 75 117

OP DE COVER

PERIODIEK

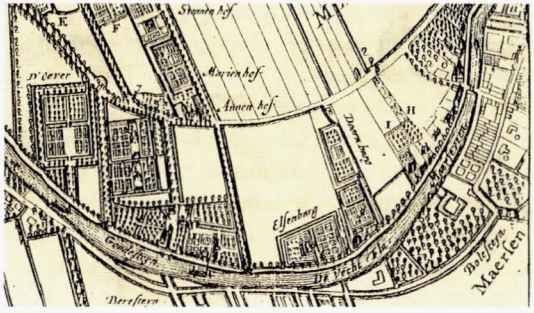

Een uitsnede van een kaart uit 1660 van "Een klein gedeelte van de Heerlijcheit van MAERSEVEEN"

Kringnieuws

Het overnemen van artikelen zonder toestemming van de redactie is niet toegestaan.
De inhoud van de artikelen is voor verantwoording van de auteur.
U kunt kopij voor het volgende nummer inleveren vóór 1 oktober 2018.
De Historische Kring Maarssen heeft al het mogelijke gedaan om eventuele rechthebbenden op beeld en/of tekst in dit Periodiek te achterhalen. Indien u meent aanspraak te kunnen maken op dergelijke rechten, verzoeken wij u contact op te nemen met het bestuur via de secretaris.

Jubileumaflevering De Oude Schoenendoos

In november 1999 kondigt Hans Sagel in ons Periodiek aan dat er met ingang van dat nummer een nieuwe rubriek zal verschijnen onder de naam 'De Oude Schoenendoos'. In die eerste aflevering schrijft Hans dat de rubriek wil bijdragen aan het antwoord op de vier belangrijke vragen die bij elke onbekende foto gesteld moeten worden, namelijk: wie, wat, waar en wanneer. De lezer wordt uitgenodigd te helpen bij het beantwoorden van die vragen. In aflevering nummer 1 betreft het een foto die dateert uit ongeveer 1930 en waarop, zo blijkt later op basis van een reactie van een lezeres, onder andere de tuinlieden van het buiten Vechtoever staan afgebeeld.
Nu, eind 2018 en bijna twintig jaar na het verschijnen van die eerste aflevering, staat er nog steeds een aflevering van 'De Oude Schoenendoos' in ons Periodiek. Niet zomaar een aflevering, maar aflevering nr. 75! De rubriek is een populaire rubriek geworden. Altijd interessant, niet alleen vanwege de inhoud, maar ook omdat Hans Sagel een boeiend schrijver is.
Beste Hans, wij bedanken je voor al die jaren van royale en loyale inzet. Wij hopen dat wij nog vele jaren van je kennis en kunde mogen genieten en dat er nog vele afleveringen van je geliefde rubriek in het Periodiek van de Historische Kring Maarssen zullen verschijnen. Heel hartelijk dank!
Michel van Schaik (voorzitter HKM)
Jan Simonis (voorzitter redactie)

Programma HKM najaar 2018

De Kring is bij de volgende evenementen aanwezig:
Zaterdag 8 september 2018:
Open Monumentendag.
Zaterdag 29 september 2018:
Tienhoven Toont.
Zaterdag 27 oktober 2018:
Piet Bakker-buitendag bij museum Vredegoed.
Zaterdag 3 november 2018:
Vrijwilligersdag Bisonspoor.

Data van lezingen

Donderdag 4 oktober 2018: De eerste Arie de Zwart-lezing wordt gegeven door Luuc Kooijmans met als onderwerp Johan Huydecoper en zijn familie. Zie verdere informatie hieronder.
Donderdag 29 november 2018: Lezing van Marina Laméris over het Boerenerfgoed.
Donderdag 17 januari 2019: Lezing van Ineke Strouken over Immaterieel erfgoed.
Donderdag 28 februari 2019: Jaarvergadering en lezing (Onderwerp wordt later bekend gemaakt).
Donderdag 18 april 2019: Lezing over de Nieuwe Hollandse Waterlinie.
Alle lezingen beginnen om 20.00 uur in de Open Hof.

Schenkingen

Van mevrouw Van Kerkvoort-Vermeent ontvingen we 41 foto's uit mei 1945 betreffende de bevrijding van Maarssen. Dit is een mooie aanvulling op onze bestaande collectie over die periode. Van mevrouw J. van Elk kregen wij een collectie documenten met betrekking tot Maarssen.
Alle schenkers hartelijk dank.

Arie de Zwart-lezing

In oktober zal de eerste Arie de Zwart-lezing plaatsvinden door Luuc Kooijmans, auteur van het boek 'Vriendschap En de kunst van het overleven in de zeventiende en achttiende eeuw'. Het boek beschrijft het leven en streven van twee families, waaronder de Huydecopers. De keuze van het bestuur voor dit onderwerp is ontstaan vanuit het besef dat Arie de Zwart grote belangstelling had

voor de geschiedenis van de familie Huydecoper en hierover regelmatig publiceerde in het Periodiek. Hij was altijd buitengewoon geïnteresseerd in de wijze waarop deze familie haar stempel heeft gedrukt op de geschiedenis en de ontwikkeling van Maarssen en omgeving en hij was er zeer van onder de indruk hoe dit in het boek van Kooijmans beschreven wordt.
Het boek beschrijft op basis van welke strategieën de families zich handhaafden en al dan niet vooruitgang boekten in die onveilige periode van de geschiedenis. Overleven was in die tijd afhankelijk van vriendschap met als belangrijke aspecten: verwantschap, betrouwbare relaties en onderlinge afhankelijkheid.
De lezing wordt gehouden op 4 oktober, de geboortedag van Arie, in de Open Hof en begint om 20.00 uur. Het boek van Luuc Kooijmans, 'Vriendschap En de kunst van het overleven in de zeventiende en achttiende eeuw' (tweede, herziene druk 2016) is verschenen bij Uitgeverij Bert Bakker te Amsterdam. Geert Mak schreef over dit boek: 'Een voorbeeldige familiegeschiedenis, een juweel van een boek'.

Open Monumentendag 2018

Zaterdag 8 september is het weer Open Monumentendag (OMD). Vele monumenten in de verschillende kernen van onze gemeente zijn dan gratis te bezoeken. Het landelijke thema dit jaar is 'In Europa'. Het verhaal 'In Europa' is niet volledig zonder stil te staan bij de vele oorlogen die er zijn gevoerd. Nadat Napoleon in 1815 definitief verslagen was, besloot Koning Willem I om de bestaande Hollandse Waterlinie uit te breiden en Utrecht hierin op te nemen. Zo ontstond de Nieuwe Hollandse Waterlinie (NHW). Deze waterlinie was een ingenieus waterbeheersysteem waarbij de vijand op afstand werd gehouden door grote delen van het land 30 tot 60 centimeter onder water te zetten (inunderen). Een belangrijk deel van de NHW ligt in onze gemeente en op 8 september kunt u bouwwerken binnen de linie bezoeken die (deels) normaal niet toegankelijk zijn. De dag wordt afgesloten in park Goudestein met de uitreiking van de Bronzen Troffel, de jaarlijkse prijs voor een bijzondere restauratie of initiatief op het gebied van ons gebouwd cultureel erfgoed. Iedereen is van harte welkom om - onder genot van een drankje en hapje - de afsluiting van OMD 2018 bij te wonen. Het volledige programma zal via lokale kranten en een speciale programmafolder ruim van te voren bekend gemaakt worden.

Excursie HKM op 26 mei 2018

Dit jaar was het reisdoel van de jaarlijkse excursie de stad Zierikzee en het Watersnoodmuseum in Ouwerkerk, beide op Schouwen-Duiveland. In groepen onder leiding van een stadsgids werd het mooie stadje Zierikzee bekeken: o.a. de imposante veertiende-eeuwse Zuidhavenpoort, de prachtige gevels, de gezellige straatjes, de binnenhaven met de Zeeuwse vissersschepen en de enorme Sint-Lievenmonsterkerk. Na de lunch vertrokken wij voor het tweede onderdeel van de excursie naar het Watersnoodmuseum.
Dit jaar is het 65 jaar geleden dat de grote ramp van 1 februari 1953 zich voltrok. In vier caissons wordt het indrukwekkende verhaal van het breken van de dijken, de wederopbouw en de Deltawerken verteld. Het was een interessante excursie.

De Nieuwe Hollandse Waterlinie: een monument van wereldformaat

Auteur: Douwe Koen

De Nieuwe Hollandse Waterlinie (NHW) zal waarschijnlijk in 2020 geplaatst worden op de Werelderfgoedlijst van UNESCO. Het Vechtplassengebied vormt een belangrijk onderdeel van deze linie. In de aanloop naar de plaatsing zullen er daarom in Stichtse Vecht allerlei activiteiten plaatsvinden, waaronder artikelen in de periodieken van de historische kringen van Breukelen, Loenen en Maarssen. Dit artikel is het eerste in deze reeks gewijd aan de NHW (zie afbeelding 1).

Inleiding

Een groot gedeelte van de gemeente Stichtse Vecht is gelegen in het gebied van de voormalige Nieuwe Hollandse Waterlinie (NHW). Deze militaire linie is aangelegd tussen 1815 en 1885 en zou - met noodzakelijke moderniseringen en aanpassingen - tot 1940 in functie blijven als de hoofdverdedigingslinie van Nederland. Gelegen op de scheidslijn van hoog en laag sloot de circa 85 kilometer lange linie tussen de Zuiderzee en de Biesbosch de toegang naar het westen van ons land af. Daarmee waren de grote steden, havens en industrieën beschermd tegen een aanval over land uit het oosten. De linie was de opvolger van de meer westelijk gelegen Oude Hollandse Waterlinie, die na 1815 dan ook werd opgeheven.

Zoals de naam al aangeeft, was de verdediging voornamelijk gebaseerd op water als hindernis. In tijden van mobilisatie en oorlog konden grote delen van het voorgelegen liniegebied onder water worden gezet. Geheel 'waterdicht' was de linie echter niet. Dijken, spoorlijnen, maar ook waterwegen vormden doorgangen, zogenaamde 'accessen', die de inundatiegebieden kruisten. Voor de afsluiting daarvan werden verdedigingswerken aangelegd. Ligging, vorm en omvang werden aangepast aan het strategisch belang en het acces ter plekke. Niet alleen nieuwe verdedigingswerken werden aange-

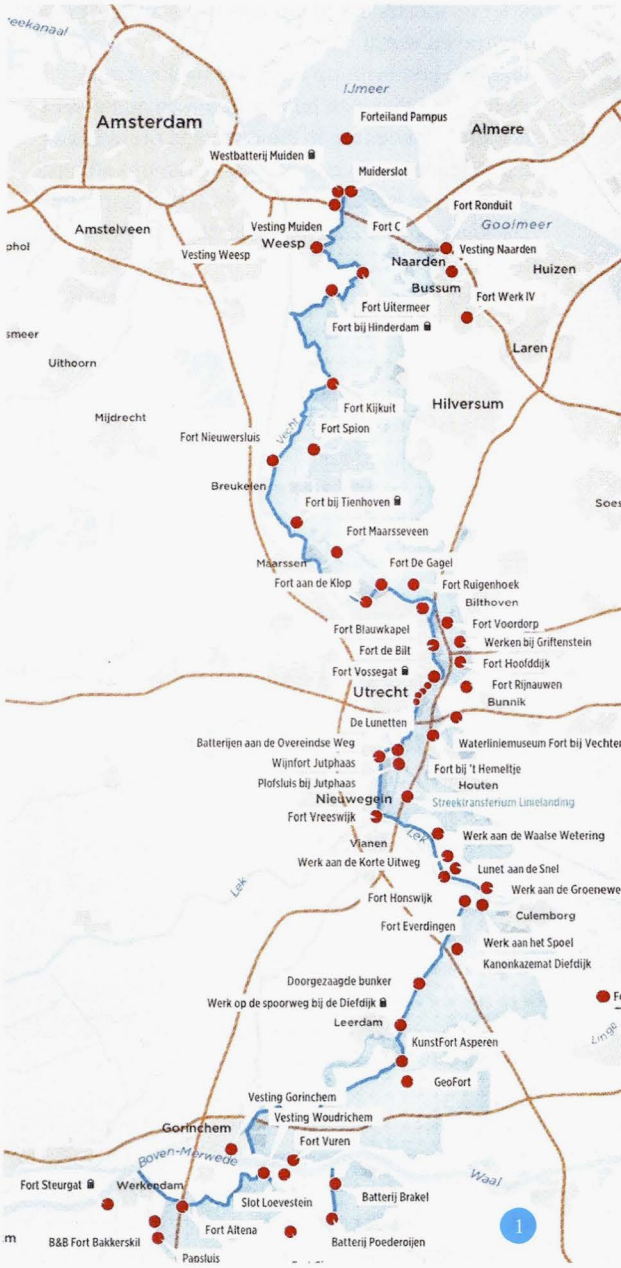

Overzichtskaart van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Provinciaal Bestuur Utrecht.

legd, maar ook oude vestingen zoals Nieuwersluis, werden gemoderniseerd en in 1815 opgenomen in de nieuwe linie.
De NHW is in fasen aangelegd; dit als gevolg van ontwikkelingen in de artillerietechniek. Tussen 1815 en 1824 werd als eerste de strategische stad Utrecht met zijn vele land- en waterverbindingen aan de oostzijde van een aantal forten voorzien. Ook maakte men een begin met de aanleg van het inundatiestelsel. Daarna kwam de versterking van de NHW stil te liggen door de Belgische Opstand. Na 1840 werd de versterking van de linie hervat, nu ook in andere delen van de linie, waaronder het Vechtplassengebied. Nieuw waren onder meer de identieke forten Spion en Tienhoven, beide aangelegd in 1844-1847 (zie afbeelding 2). Deze forten waren klein van opzet, omdat ze slechts een smal acces moesten verdedigen dat verder geheel door inundaties zou zijn omringd. In het midden is een wachthuis met dikke muren opgenomen, die voorzien zijn van vele kanon- en geweerschietgaten en op het dak was een batterij ingericht. In het wachthuis was ruimte voor de gehele bezetting met de nodige voorzieningen, zoals logiesruimten, buskruitmagazijn, keuken, ziekenverblijf en privaten. De oude vesting Nieuwersluis kreeg binnen haar wallen in 1847 een klein afzonderlijk fort, onder meer ter bestrijking van de in 1843 geopende spoorweg Utrecht-Amsterdam. In dit fort werd een rond wachthuis met de gebruikelijke voorzieningen gebouwd.

Een 12-cm kanon op een fortwal. Collectie J. de Zee.

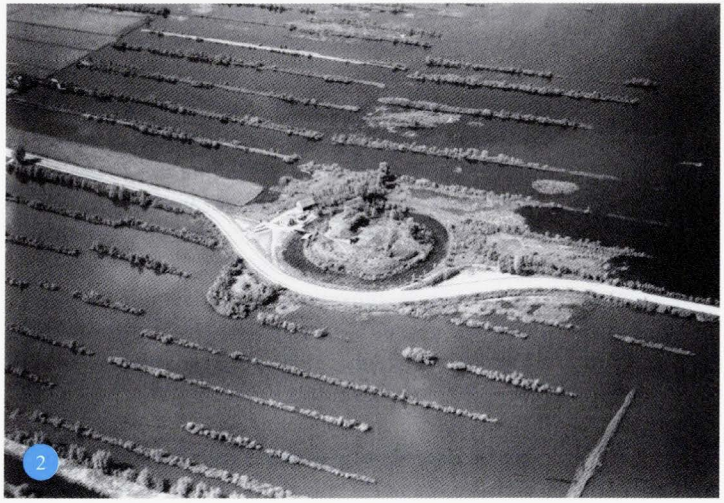

Luchtfoto van Fort Spion uit het zuiden na verbetering van de Bloklaan, 1936. Collectie Nationaal Militair Museum.

De Vestingwet

Kort na 1860 kwam het 'getrokken geschut' in gebruik (zie afbeelding 3). Dit type geschut had met het gebruik van puntvormige granaten een veel groter bereik en een grotere indringingskracht. De bestaande forten moesten worden aangepast met zwaardere wallen, bomvrije kazernes voor de fortbezetting en remises voor het geschut. Ook was de bouw van aanvullende forten op zwakke punten in de linie noodzakelijk.
De mobilisatie van 1870 had aangetoond, dat er niet alleen

veel mankeerde aan de verdedigingswerken, maar dat de verdediging al in vredestijd veel beter voorbereid kon worden. Mede naar aanleiding van de mobilisatie van 1870 nam het parlement in 1874 de Vestingwet aan, waarin een regeling voor het Nederlandse vestingstelsel was opgenomen. Sommige linies, afzonderlijke vestingen en forten werden opgeheven en andere gemoderniseerd. Daarnaast was er wederom sprake van de aanleg van nieuwe forten. De voltooiing van de NHW kreeg prioriteit en moest binnen een termijn van acht jaar voltooid zijn, hetgeen ook is gelukt. Als uitvloeisel van de Vestingwet zijn bijvoorbeeld de forten Spion en Tienhoven in 1879-1880 voorzien van een verdedigbaar wachtgebouw, gelegen bij de ingang. Fort Nieuwersluis is in 1880-1882 geheel omgewerkt en Fort Maarsseveen werd nieuw gebouwd in 1880-1881. De toen voltooide forten waren door middel van uitgebreide beplantingen gecamoufleerd tegen vijandelijke waarneming. In andere opzichten kreeg de NHW eveneens versterking. Veilig gelegen achter de NHW en op loopafstand van een station, werd in 1877 in Nieuwersluis een kazernecomplex gevestigd voor een pupillenschool als algemeen opleidingsinstituut van de landmacht voor jongens van 12-15 jaar. In geval van mobilisatie konden hier gevechtstroepen worden ondergebracht.

'Oefeningen in den Vestingoorlog'

Omstreeks 1880 werd voor elk fort een 'Memorie van Verdediging' samengesteld, waarin gegevens over de voorbereiding van de verdediging in brede zin waren opgenomen: de sterkte en samenstelling van de fortbezetting, de te verrichten werkzaamheden binnen en buiten het fort, de bewapening, logistiek, telegrafische verbindingen en de verzorging van gewonden en doden enzovoorts.
Door middel van kleinere en daarnaast grotere oefeningen 'in den Vestingoorlog' werden de troepen vertrouwd gemaakt met de specifieke verdediging van de forten en hun omgeving. In augustus-september 1883 vormde het plassengebied het strijdtoneel van een dergelijke oefening. De verslagen hiervan bevatten niet alleen een levendige beschrijving van de oefeningen, maar ook topografische informatie over de dorpen in het gebied.

Uiteindelijk omvatte de linie in 1885 maar liefst vijftig forten, waarvan een zestal vestingen. [1] De bewapening was gedeeltelijk permanent in artillerieloodsen op de forten aanwezig, maar de troepen en het overige gedeelte van de bewapening moesten bij het 'in staat van verdediging' brengen van de forten uit de garnizoenen komen.
Met de invoering van de brisantgranaat na 1885 leek het lot van de traditionele forten als artilleriesteunpunt bezegeld. Tegen de uitwerking van dit type granaat met zijn 12-15 maal grotere explosieve lading, waren de forten met hun wallen en bakstenen gebouwen niet bestand. Niettemin bracht de Genie kort na 1885 nog enkele verbeteringen aan, waaronder verschansingen achter de forten Spion en Tienhoven, om een vijandelijke omtrekking van de forten te bemoeilijken. Na 1885 werd er gekozen voor een andere strategie. Het zwaartepunt van de verdediging verschoof van de afzonderlijke forten naar een groot aantal verspreide opstellingen voor infanterie, artillerie, munitieopslag en dergelijke in het terrein, waardoor ze minder kwetsbaar waren voor beschietingen. Uit oogpunt van geheimhouding en onderhoudskosten werd hiertoe pas overgegaan in tijd van mobilisatie, voor het eerst in de mobilisatieperiode 1914-1918 en wederom in 1939-1940. De oude forten speelden toen nog maar een beperkte rol als infanteriesteunpunt.

Uiteindelijk omvatte de linie in 1885 maar liefst vijftig forten, waarvan een zestal vestingen.

Inundaties: de ruggengraat van de verdediging

Zoals opgemerkt was de verdediging van de NHW voor een belangrijk gedeelte gebaseerd op onderwaterzettingen als hindernis. Het laag-

De bouw van een nieuwe schutsluis in de Maarsseveensche Vaart als onderdeel van het inundatiestelsel, 1940. Collectie Douwe Koen.

Een uitlegger met een 12-cm kanon, 1890. Collectie J. de Zee.

gelegen land vormde de onderlegger voor de inundatiegebieden. Het inunderen van het gebied tussen de Lek en Muiden was een ingewikkelde aangelegenheid; het terrein tussen beide plaatsen heeft namelijk een verval van circa 2 meter. Zou men het gebied bij de Lek zonder meer inunderen, dan zou het water bij Muiden circa 2 meter hoog staan en het gebied bij de Lek nog droog zijn. Door de verdeling in vijf (later zes) inundatiekommen kon voor elke kom het gewenste waterpeil worden bereikt. Zo vormde de Tienhovenschekade de keerkade tussen de eerste en tweede inundatiekom. Een uitgebreid stelsel van bestaande civiele en speciaal aangelegde en gebouwde militaire dijken, kaden en sluizen, duikers en coupures (doorsnijdingen) zorgde voor een snelle en gelijkmatige verspreiding van het water. De meest oostelijke polders werden het eerst onder water gezet om een aanvaller al in een vroeg stadium tegen te houden.
Erg hoog hoefde het water niet op de inundatieterreinen te staan. Een waterpeil van 30-50 cm boven het maaiveld was al voldoende om het terrein 'plas en dras' te zetten. De watergangen en oneffenheden in het maaiveld verdwenen dan onder de waterspiegel, terwijl de ondergrond veranderde in een modderige, onbegaanbare en ondoorwaadbare hindernis; niet alleen voor troepen, maar ook voor paarden en voertuigen. Snelheid was cruciaal bij het stellen van inundaties. Men moest natuurlijk wel zien te voorkomen, dat een aanvaller voor de linie zou komen te staan, voordat de inundaties gesteld waren. Daarom heeft de Genie het inundatiestelsel tot 1940 periodiek verbeterd (zie afbeelding 4). Uiteraard was de aanwezigheid van de Loosdrechtse Plassen een groot voordeel bij de verdediging van de linie. Een groot gedeelte van dit liniegedeelte stond permanent onder water en door de lage ligging kon de Bethunepolder in zeer korte tijd worden geïnundeerd. Tegen een eventuele vijandelijke aanval met boten konden de verdedigers rond 1880 platte schuiten, bewapend met een kanon, de zogenaamde uitleggers, inzetten. De Koninklijke Marine zorgde met kleine schepen voor patrouilles op de Vecht en het Merwedekanaal (zie afbeelding 5).

Verboden Kringen

Voor een goede vuuruitwerking van de kanonnen en handvuurwapens uit de forten waren een vrije observatie en schootsvelden van groot belang. Daarvoor was in 1853 de Kringenwet aangenomen. Deze wet onderscheidt in de omtrek van een verdedigingswerk drie denkbeeldige zones, de zogenaamde 'Verboden Kringen', waarbinnen allerlei beperkingen gelden met betrekking tot de bouw van opstallen en beplantingen.
Langs de Mijndensedijk en ook op andere locaties in Nieuwersluis en daarnaast bij Fort Maars-

Een vondeling in Maarssen

Auteur: Hans Sagel

Bijna 250 jaar geleden, in de nacht van 27 op 28 juli 1769, werd er in één van de vele stegen tussen en achter de huizen aan de Langegracht in Maarssen een jongetje te vondeling gelegd (zie afbeelding 1). [1] De Amsterdamse ambtenaar en kroniekschrijver Jacob Bicker Raije, die op dat moment in Maarsseveen op Geesberge verbleef, was gek op het vermelden van dergelijke feiten en beschreef in zijn dagboek deze nare gebeurtenis als volgt:

'Maarssen, juli 1769, Heeft in Maarssen een vrouw die met de laatste nachtschuit uit Amsterdam gekomen was en een kind van vijf of zes weken bij zich had, dit kindje in een steegje te vondeling gelegd. Het was een heel mooi jongetje, dat vrij redelijk, zij het armoedig in de kleren zat, maar het stond van onderen stijf van de luizen. Er woonde in dat steegje juist een vrouw die zogend was en die met toestemming van de schout dit kindje de borst gaf, omdat het bloedje verschrikkelijk schreeuwde van honger en omdat het van de luizen gebeten werd. Het kind, dat nu tot last van het dorp komt, is door het gerecht bij deze vrouw besteed, die het met veel liefde opkweekt.' [2]

Vanzelfsprekend zal deze wanhoopsdaad van de altijd onbekend gebleven vrouw (moeder) in

De Langegracht te Maarssen in de achttiende eeuw. Tussen de huizen zijn openingen, de toegang tot de stegen, in de gevelwand zichtbaar. Originele tekening van Daniël Stoopendaal (1672-1726). Praktisch de gehele achttiende eeuw is deze afbeelding veelvuldig als gravure gebruikt voor fraaie boeken als 'De Zegepraalende Vecht' (1719) en 'De Vechtstroom' (1791).

het achttiende-eeuwse Maarssen voor de nodige opschudding hebben gezorgd. Wat een schrik, wat een ellende! De vraag die zich onmiddellijk aandient, is dan uiteraard wie er voor het kind gaat zorgen? In die tijd heb je voor een zuigeling nog geen flesjes melk en dus is er direct een min nodig. Wie er dan voor de kosten van de verzorging gaat opdraaien, de vinders/verzorgers, de kerk of het gerecht (het dorp Maarssen) is natuurlijk ook een punt van groot belang.
In oude vergeelde boeken, zo noemde Reijer Pos (een van de oprichters van de HKM) dat, vond hij veel gegevens hoe deze problemen werden opgelost. [3] Op basis van notulen gemaakt door schout, kerkenraad en het gerecht Maarssen, schreef hij in 1972 over de vondeling een interessant artikel in het blad 'Kijk op Maarssen', het toenmalige contactblad tussen bestuur en inwoners van de gemeente Maarssen. [4] Aangezien het alweer lang geleden is dat het betreffende nummer verscheen en er bovendien een aardige pentekening van de Maarssense kunstenaar Bram Grimm bij werd geplaatst, lijkt het een goed idee hier een en ander uit het artikel van Pos te citeren (zie afbeelding 2).

Een aandoenlijke pentekening door Maarssenaar A.M. (Bram) Grimm van de vondst van een baby in een steeg aan de Langegracht op 28 juli 1769. Uit 'Kijk op Maarssen'.

'Op 28 juli 1769 kwamen schout en schepenen van het gerecht Maarssen in spoedvergadering bijeen. De reden hiervoor was de opwinding in het dorp door de vondst van een baby in het steegje tussen de huizen van de weduwe Willigenburg en de weduwe Smit aan de Langegracht. Waarschijnlijk betreft het hier een van de stegen tussen de huidige percelen Langegracht 10 en 20. De weduwe Willigenburg was gealarmeerd door het huilen van een kind. Niets bijzonders in deze toen kinderrijke buurt, maar omdat het geschrei van zo dichtbij leek te komen, was zij later uit de bedstee gekomen en had het kind gevonden. De gewaarschuwde schout ontfermde zich voorlopig over het kind, omdat van de moeder nergens een spoor meer te ontdekken was. Tijmentje Donkelaar, de huisvrouw van Willem van Rietveld, was wel bereid de zuigeling te voeden. In hun spoedvergadering vroegen schout en schepenen zich af wat men met het kind aan moest. Was het mogelijk de vindster ervoor te laten zorgen, of kon de hulp van de kerk worden ingeroepen? Uit het notulenboek blijkt dat men het er uiteindelijk over eens werd, dat dit een taak voor het gerecht was. De 'min' Tijmentje wilde het kind verder verzorgen tegen een vergoeding 'zolang het zogende was'.

In die tijd heb je voor een zuigeling nog geen flesjes melk en dus is er direct een min nodig.

Al heel snel na de ontdekking van de vondeling wordt hij op zondag 6 augustus 1769 in de kerk van Maarssen door dominee Adrianus van der Hengst gedoopt en ontvangt bij de doop de naam Julius Maarssen. [5] Hij was immers in juli in Maarssen gevonden! Reijer Pos vermeldt: *'De dominee achtte het zijn plicht de gemeente bij deze gelegenheid streng te vermanen toch goed te zorgen voor dit kind dat zo schandelijk door de moeder in de steek gelaten was'*. Aan het eind van zijn verhaal beschrijft Pos ook nog het vertrek van Julius Maarssen uit het dorp. Samen met het gezin van Willem van Rietveld gaat hij op 10 juni 1773 naar

'De Maersse en Maersseveense Kerck'. Aquarel van P.J. Lutgers. Collectie Galerie Pygmalion.

St. Pancratiuskerk. De toren is het oudste nog bestaande bouwwerk van Maarssen. De romaanse stijl van de uit tufsteen opgetrokken toren duidt op een bouw van rond 1200. De bakstenen kruiskerk is -volgens een steen aangebracht in het koor- in 1519 om de bestaande toren heen gebouwd. Het gebouw is zoals gebruikelijk naar het oosten gericht en werd vormgegeven in de gotische stijl met de kenmerkende spitsbogen aan vensters en gewelven. Behalve het kerkgebouw maken ook de aan de zuidzijde gelegen begraafplaats en de daarnaast gelegen pastorie deel uit van het complex. Dat deze kerk al vroeg kunstenaars wist te inspireren blijkt uit een ets van Roelant Roghman. Zoals ik in het artikel van de vorige editie van dit periodiek reeds schreef, maakte hij een serie landschapsprenten (circa 1645-1648) die uitgegeven werd onder de titel 'Plaisante Landschappen ofte vermakelijcke Gesichten na 't Leven geteekent door Roelant Rogman (1627-1697)'. Een van de prenten uit deze serie stelt de 'De Maersse en Maersseveense Kerck' voor. Hoe idyllisch deze kerk nog jarenlang tussen de weilanden heeft gelegen is goed te zien in twee recent ontdekte aquarellen van P.J. Lutgers (1808-1874) (zie afbeelding 1).

Heilig Hartkerk

Nadat de katholieken eind zestiende eeuw verdreven waren uit hun St. Pancratiuskerk beleden zij vele decennia lang hun geloof zo onopvallend mogelijk in een schuilkerk op het terrein van het huis Beresteyn, op de plaats van de huidige rooms-katholieke begraafplaats aan de Straatweg. Na 1848 kregen de katholieken echter de wind weer in de rug en in 1885 werd de Heilig Hartkerk opgeleverd, pontificaal gesitueerd aan de Vecht in het centrum van Maarssen (zie afbeelding 2). Deze kerk is een basiliek in neogotische stijl naar een ontwerp van de befaamde architect Tepe. Alfred Tepe (1840-1920) gold rond 1900 als dé huisarchitect van het aartsbisdom, waarvoor hij alles bij elkaar zo'n kleine zeventig kerken bouwde, waaronder in Maarssen, Abcoude en Nederhorst den Berg. Hij onderhield goede contacten met Gerard van Heukelum (1814-1910) die een centrale rol speelde in het verstrekken van architectuuropdrachten binnen het bisdom Utrecht. Van Heuke-

lum was in 1869 medeoprichter van het Sint-Bernulphusgilde, een kunstvereniging van geestelijken en later ook leken. Met publicaties, lezingen en jaarlijkse excursies wilden zij de aandacht voor de neogotiek in kerkbouw en religieuze kunst stimuleren. Hier ontmoetten ook de kunstenaars elkaar die, 'ontdekt' door Van Heukelum, het 'Utrechtse kwartet› zouden gaan vormen: de beeldhouwer Friedrich Wilhelm Mengelberg (1837-1919), glazenier Heinrich Geuer (1841-1904), de Amersfoortse edelsmid Gerard Brom (1882-1959) en architect Alfred Tepe. Van Heukelum inspireerde hen met middeleeuwse, religieuze kunstvoorwerpen uit zijn rijke verzameling. Deze inspiratie is terug te vinden in de Heilig Hartkerk. Het uiterlijk van deze kruiskerk heeft de kenmerken van de neogotiek, met spitsbogen en steunberen. Neogotische kenmerken waren ook te zien in het oorspronkelijke interieur. Aanvankelijk was het interieur druk versierd met allerlei kleurrijke schilderingen, zoals men destijds meende dat de middeleeuwse kerken versierd waren. Halverwege de vorige eeuw werd besloten de kerk, overeenkomstig de smaak van die dagen, van binnen wit te schilderen en werd er halverwege het koor een nieuw altaar geplaatst, versierd met een reliëf van René van Seumeren (1923-1989). Bij de laatste restauratie begin deze eeuw heeft men deze stijlbreuken echter weer recht weten te zetten en het oorspronkelijke interieur op een verantwoorde manier laten aansluiten op de hedendaagse smaak. Zo heeft het altaar met de plaatsing van enkele met bloemmotieven versierde hekken een geslaagde aanpassing ondergaan. In combinatie met de beelden van Mengelberg, delen van het oude altaar van Gerard Brom en nieuwe, moderne gebrandschilderde ramen vormt het een smaakvol geheel.

Gereformeerde kerk te Vreeland

In tegenstelling tot wat men binnen de katholieke kerk ziet, speelt de beeldende kunst in de protestantse kerk een bescheiden rol, wat zijn weerslag heeft gevonden in de relatief sobere versiering van protestantse kerken. Dit wil echter niet zeggen dat er geen prachtige, protestantse kerken zijn gebouwd. Een opvallend mooi voorbeeld in de Vechtstreek is de kleine gereformeerde kerk in Vreeland, gebouwd in 1905 door de architect Lion Cachet. Carel Adolph Lion Cachet (1864-1945) woonde van 1901 tot aan zijn dood in het achttien-

Heilig Hartkerk in Maarssen. Foto Jaap Versteegh.

Voormalige gereformeerde kerk te Vreeland.
Foto Jaap Versteegh.

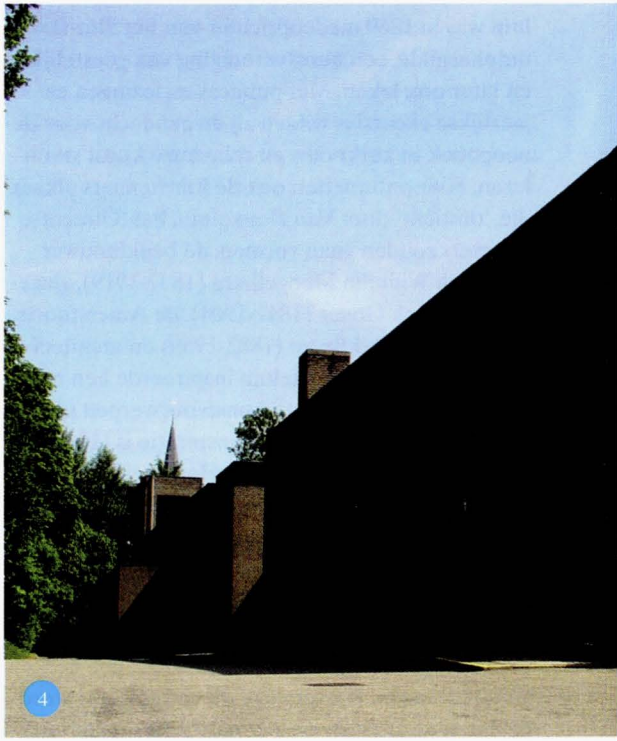

Priorij Emmaus te Maarssen.
Foto Jaap Versteegh.

de-eeuwse buitenhuis Schoonoord, gelegen schuin tegenover de houten brug over de Vecht in Vreeland. Al die tijd was Cachet lid van de Gereformeerde Kerk. Als kunstenaar stond hij in de overgangsperiode van de negentiende naar de twintigste eeuw. In die periode ontstond grote belangstelling voor het ambachtelijke. De periode 1890-1910 wordt in de kunstgeschiedenis aangeduid als die van de nieuwe kunst, genoemd naar de in 1895 in Frankrijk geopende 'Salon de l'Art Nouveau'. Kenmerkend was de grote aandacht voor decoratieve elementen. Bij het ontwerpen van dit kerkje in Vreeland heeft Lion Cachet zich ingehouden. Het gebouwtje in Vreeland is een zaalkerk zonder toren (zie afbeelding 3). De buitenkant van de kerk is in een sobere Berlagestijl ontworpen. Het interieur is vormgegeven in een meer geometrische Art Decostijl. Dit is van buitenaf te zien aan de glas-in-loodramen. Helaas is het gebouwtje niet langer als kerk in gebruik. Toen de Gereformeerde en Hervormde Kerk in 2004 fuseerden tot Protestantse Kerk Nederland werd de Grote of St. Nicolaaskerk midden in het dorp gebruikt voor de diensten. De gereformeerde kerk werd verkocht en is nu in particuliere handen. Inmiddels schijnt het te zijn verbouwd tot kantoor- en bedrijfslocatie. Van buiten ziet het er echter uit of er nog niets mee is gebeurd.

Priorij Emmaus te Maarssen

Van recenter datum is het voormalig klooster van de Priorij Emmaus, daterend uit 1966 (zie afbeelding 4). Aan dit gebouw van architect Jan de Jong, geheel uitgevoerd in de stijl van de Bossche School, is nog maar kort geleden met een speciaal themanummer van het Periodiek van de Historische Kring Maarssen uitgebreid aandacht besteed. Daarom zal ik hier volstaan met de constatering dat het één van de mooiste en kunsthistorisch meest belangwekkende moderne gebouwen in de Vechtstreek betreft, waarvan ik hoop dat het in de komende jaren zijn schoonheid zal behouden, on-

St. Johannes de Doperkerk in het centrum van Breukelen.
Foto Jaap Versteegh.

danks de noodzakelijke aanpassingen die samenhangen met de verandering van bestemming.

St. Johannes de Doperkerk te Breukelen

Deze wens geldt ook voor de toekomst van de St. Johannes de Doperkerk in het centrum van Breukelen (zie afbeelding 5). Deze neogotische kerk lijkt van buiten enigszins op de Maarssense Heilig Hartkerk, maar anders dan de laatstgenoemde kerk is het interieur van de Johannes de Doper nog zo goed als helemaal in de oorspronkelijke staat. Dit wil zeggen dat het weliswaar restauratie behoeft, maar ook dat er nog nooit iets aan verpest is. In dat opzicht mag de St. Johannes de Doperkerk uniek worden genoemd en heeft het geheel een bijna museale allure. De architect van deze driebeukige kerk was Evert Magry (1841-1891). Het schip telt zes traveeën tot aan het transept en daarachter een travee voor het koor. Boven de westelijke entree staat de toren. De plafonds van het schip en het transept zijn voorzien van beschilderde houten gewelven. De zijbeuken zijn voorzien van gemetselde kruisribgewelven. Het hoofdaltaar werd in 1894-1895 gebouwd door de firma Mengelberg uit Utrecht. Daar werden ook de beelden van Antonius van Padua, het Heilig Hart van Maria, het Heilig Hart van Jezus en de kaarsendragende engelen gemaakt. De gebrandschilderde ramen werden gemaakt door de eerder genoemde Heinrich Geuer. Alles bij elkaar vormt het een schoolvoorbeeld van de neogotische interieurkunst. De ontkerkelijking, die de meeste godshuizen de laatste jaren ernstig parten heeft gespeeld, heeft echter ook de St. Johannes de Doperkerk getroffen. Noodgedwongen werden de rooms-katholieke parochies in de Vechtstreek samengevoegd. De kerken kwamen steeds vaker leeg te staan. Nu wil de gemeente Stichtse Vecht groen licht geven voor de bouw van appartementen in de Sint Johannes de Doperkerk in Breukelen. Het is te hopen dat de uitvoering van dit voornemen gepaard zal gaan met respect voor de schoonheid van dit unieke gebouw.

Broodzetting in de gemeente Maarssen:

‘Het wordt uitdrukkelijk verboden het deeg door de voeten te kneeden’

Auteur: Jan Simonis

In het historisch archief van onze oud-voorzitter Dick Dekker dat na het overlijden van zijn weduwe in bezit van de Kring is gekomen, vonden wij een document uit 1829 met de intrigerende titel *‘Reglement omtrent de Broodzetting voor de gemeente Maarssen’* (zie afbeelding). De titel maakte nieuwsgierig, want wat is ‘broodzetting’? De speurtocht daarnaar leverde het volgende op.

Brood als volksvoedsel

Broodzetting, zo leert de Van Dale, is de ‘*bepaling van overheidswege van een maximum der broodprijzen.*’ [1] Het blijkt een heel oud verschijnsel te zijn. Reeds in de middeleeuwen bemoeide de overheid zich met de prijs van brood of graan. Er waren verschillende motieven voor dat ingrijpen. De belangrijkste waren: bekommernis om het lot van het ‘volk’ enerzijds en ‘angst’ voor datzelfde volk anderzijds. De bekommernis had te maken met het feit dat brood het belangrijkste volksvoedsel was en de betaalbaarheid van brood was dus van groot belang. Sociale motieven lagen dus zeker ten grondslag aan het ingrijpen van de overheid. Angst vloeide voort uit het feit dat hoge prijzen van graan en brood vanouds een gevaar vormden voor de openbare orde. De autoriteiten beseften dat voedselproblemen konden leiden tot opstandigheid van het volk en dat dit een gevaar kon vormen voor het bestaand gezag. [2]

Broodzetting, in de zin van het bepalen van de maximumprijs van het brood, klinkt eenvoudig maar in de praktijk was het een ingewikkelde en tijdrovende procedure. Er was een aantal criteria op grond waarvan de vaststelling van de maximumprijs plaatsvond, te weten: het maalloon, de hoeveelheid ponden brood die een mud graan

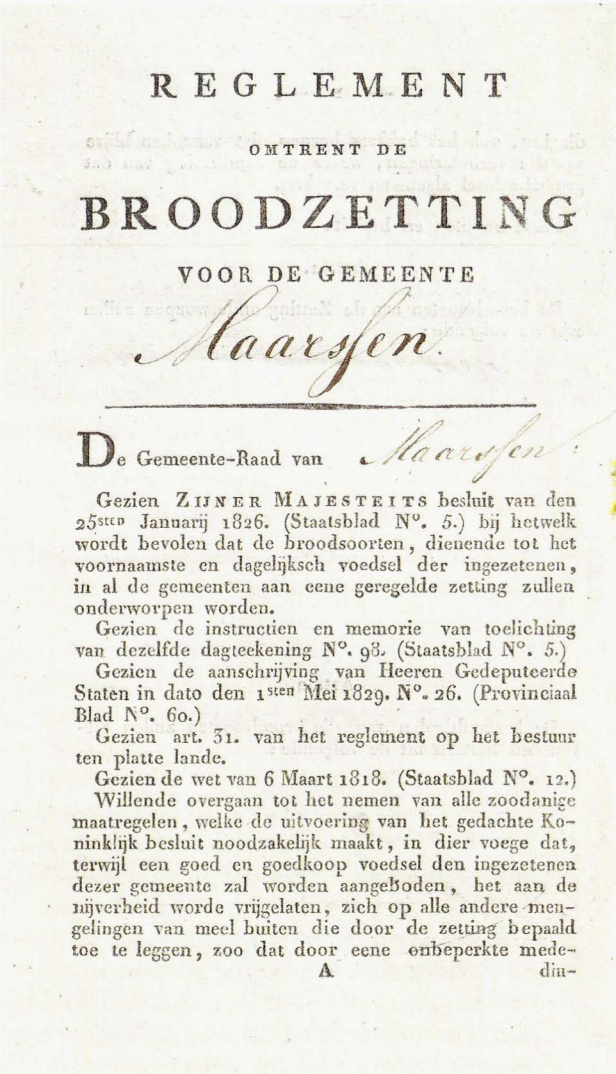

REGLEMENT

OMTRENT DE

BROODZETTING

VOOR DE GEMEENTE

Maarsen.

De Gemeente-Raad van Maarsen.

Gezien ZIJNER MAJESTEITS besluit van den 25sten Januarij 1826. (Staatsblad N°. 5.) bij hetwelk wordt bevolen dat de broodsoorten, dienende tot het voornaamste en dagelijksch voedsel der ingezetenen, in al de gemeenten aan eene geregelde zetting zullen onderworpen worden.

Gezien de instructien en memorie van toelichting van dezelfde dagteekening N°. 93. (Staatsblad N°. 5.)

Gezien de aanschrijving van Heeren Gedeputeerde Staten in dato den 1sten Mei 1829. N°. 26. (Provinciaal Blad N°. 60.)

Gezien art. 31. van het reglement op het bestuur ten platte lande.

Gezien de wet van 6 Maart 1818. (Staatsblad N°. 12.)

Willende overgaan tot het nemen van alle zoodanige maatregelen, welke de uitvoering van het gedachte Koninklijk besluit noodzakelijk maakt, in dier voege dat, terwijl een goed en goedkoop voedsel den ingezetenen dezer gemeente zal worden aangeboden, het aan de nijverheid worde vrijgelaten, zich op alle andere mengelingen van meel buiten die door de zetting bepaald toe te leggen, zoo dat door eene onbeperkte mede-

A din-

Het eerste blad van het reglement. Met voorgedrukte bepalingen voor alle gemeenten en met ruimte voor handmatige invulling van nadere lokale bepalingen. Archief HKM.

oplevert, de kosten vereist voor het bakken (waaronder de toegevoegde ingrediënten en de kosten van de brandstoffen, zoals turf), het loon van de bakker, een naar billijkheid vast te stellen winst, de landelijke en plaatselijke belasting op het gemaal en natuurlijk de prijs van het graan. Het criterium *'ponden brood uit een mud tarwe'* vereiste een 'proefbakking', die wel drie dagen in beslag kon nemen en waarvan een officieel proces-verbaal werd opgemaakt door de autoriteiten belast met de zetting. Bij de proefbakking ging het om de vraag hoeveel broden van een bepaald gewicht verkregen konden worden uit een mud tarwe van een bepaalde soort, zowel gebuild als ongebuild en met melk of met water vermengd. De prijszetting vond elke maand opnieuw plaats aan de hand van onder andere de nieuwe graanprijzen van die maand. Veel (kleinere, landelijke) gemeenten zagen af van een eigen berekening van de maximumprijs en baseerden zich op de prijszetting van een naburige stad. Iedere bakker was volgens het reglement verplicht *'buiten zijnen winkel (...) een zwart bord op te hangen, waarop de prijzen voor welke hij de aan de zetting onderworpene broodsoorten verkoopt, duidelijk en van de straat leesbaar zullen zijn opgetekend.'*

Regulering van de kwaliteit

De omschrijving die Van Dale geeft van broodzetting is te beperkt. De zetting reguleerde niet alleen de prijs, maar ook de *'goede hoedanigheid'*, de kwaliteit van het brood. Dat betrof onder andere zaken als de samenstelling van het brood en het gewicht. Ook waren er bepalingen opgenomen ten aanzien van de omstandigheden waaronder en de wijze waarop de productie van brood diende plaats te vinden. Dit onder andere om de hygiene te bewaken en daarmee de kwaliteit van het brood.
Uit het *'Reglement omtrent de Broodzetting voor de gemeente Maarssen'* wordt ook duidelijk dat de broodzetting niet op al het brood betrekking had. Het reglement verwijst naar een Koninklijk Besluit van januari 1826 waarbij wordt bevolen *'dat de broodsoorten, dienende tot het voornaamste en dagelijksch voedsel der ingezetenen, in al de gemeenten aan een geregelde zetting zullen onderworpen worden'*. De bakkers waren daarnaast vrij *'zich op alle andere mengelingen van meel buiten die door de zetting bepaald toe te leggen, zoo dat door eene onbeperkte mededinging, ook het bakkersberoep niet verstoken blijve van die verbeteringen, welke de handhaving van dat grondbeginsel algemeen verzekert.'*

Het Maarssens reglement bepaalde allereerst welke broodsoorten in Maarssen onderworpen waren aan de zetting en bevatte vervolgens vooral bepalingen die te maken hadden met de kwaliteit van het brood. Het reglement noemde de volgende soorten brood die onderworpen waren aan de zetting: a. brood van ongebuilde rogge; b. brood van ongebuilde tarwe; c. brood van tarwe grof gebuild; d. brood van tarwe grof gebuild van tweede kwaliteit, zogenoemd grintbrood; e. brood van tarwe fijn gebuild. [3] Bakkers waren verplicht deze broodsoorten te bakken, zich te houden aan de vastgestelde maximumprijs en de voorgeschreven gewichten per broodsoort. De koper hoefde de bakker niet op zijn woord te geloven wat betreft het juiste gewicht van het brood, want in Artikel 9 werd bepaald: *'Iedere bakkers winkel zal moeten voorzien zijn van eene schaal en gewigt, ten einde den kooper de gelegenheid te geven, het gewigt van het brood te onderzoeken hetwelk hij verlangt.'*
Ook de uitsluitend te gebruiken bestanddelen van deze broodsoorten werden in het reglement genoemd. Een voorbeeld: *'a. het ongebuilde Roggebrood, van rogge zoals zij van den Molen komt, gemengd met gekookt warm water, gist en zout.'*
Deze bestanddelen, zo zegt het reglement, dienen van een goede kwaliteit te zijn, het water zonder lood en het brood wél doorbakken en naar behoren gerezen.
Kennelijk was het in die tijd ook nodig zaken te regelen waarvan wij nu enigszins opkijken.
Zo bepaalde Artikel 3: *'Het wordt uitdrukkelijk verboden het deeg door de voeten te kneeden'*.
Het kneden van het deeg was zware arbeid waar behoorlijk wat lichaamskracht aan te pas kwam; het kneden met de voeten was dan ook niet zo uitzonderlijk. Er staan nog meer bepalingen in het reglement die met hygiëne en dus met de kwaliteit van het brood te maken zullen hebben. In Artikel 11 staat bijvoorbeeld: *'De bewaarplaatsen van meel of brood zullen niet tevens tot eene slaapstede ge-*

bezigd worden; terwijl daarin ook geene zodanige huishoudelijke bezigheden zullen mogen worden verrigt, welke eenig nadeel aan het meel of brood zouden kunnen toebrengen.'

Handhaving van de regels van de zetting

De handhaving van de bepalingen uit het reglement was een taak van de schout. Hij diende minstens viermaal per jaar bij de bakkers controle uit te oefenen op het gewicht en de kwaliteit van brood zoals vastgelegd in de regels van het zettingsreglement. Ook het bij de bakkers aanwezige graan en meel werd gecontroleerd op kwaliteit. Het reglement bevatte daarover de volgende bepaling: '*De bakkers zullen geen graan of meel in voorraad hebben dat gestikt is, of van slechte hoedanigheid: zij zullen ook den toegang tot hunne zolders niet mogen weigeren wanneer deze door of van wege het bestuur zullen geïnspecteerd worden*'.

In het gerecht Maarssen geschiedde de controle door de schout en twee schepenen, vergezeld door secretaris en bode van het gerecht. Bij gebreken, bijvoorbeeld een te gering gewicht, volgde een boete en inbeslagname van het brood ten behoeve van de armen. De kosten van de broodzetting werden doorberekend in de dorpslasten (gemeentelijke belastingen). [4)]

De handhaving werd vergemakkelijkt doordat bakkers volgens het reglement verplicht waren elk brood te voorzien van drie letters: allereerst een letter die de soort brood aangaf. De A voor ongebuilde rogge, de B voor ongebuilde tarwe et cetera. De tweede letter op het brood gaf het gewicht van het brood aan. De derde op het brood vermelde letter was de voorletter van de naam de bakker. Tenslotte diende op het brood het nummer vermeld te worden dat door het provinciaal bestuur aan de gemeente was toegewezen. Maarssen had nummer 45.

In het reglement staan verschillende sancties vermeld voor de overtreding van de regels. Artikel 8 bepaalde dat bakkers waarvan het brood nadelig voor de gezondheid werd bevonden *aan 'de regter werden overgeleverd, om ingevolge 'het lijfstraffelijk wetboek'* vervolgd te worden. Overtredingen van de bepalingen inzake de juiste samenstelling van het brood, het verbod op het kneden van het deeg met de voeten, het vermelden van de letters en het cijfer op het brood en het hebben van een weegschaal in de winkel, werden bestraft met een boete van drie gulden. Zwaarder bestraft, namelijk met vijf gulden, werd onder andere de overtreding van de bepalingen inzake het gewicht van het brood, de vastgestelde maximumprijs en de plicht tot het bakken en verkopen van de voorgeschreven broodsoorten. In geval van herhaling werden de boetes verdubbeld.

In de loop van de negentiende eeuw werd – onder druk van het opkomend liberalisme – de broodzetting afgeschaft. De titel van een publicatie uit die tijd over de noodzaak van afschaffing van broodzetting was veelzeggend: '*De Broodzetting: Onnut, Schadelijk, Ongeoorloofd.*' [5)] Rond 1843 werd de wet al zodanig gewijzigd dat door steden en dorpen vrijstelling van de broodzetting gevraagd kon worden. In 1854 werd broodzetting uiteindelijk officieel afgeschaft als rijksmaatregel en overgelaten aan de gemeente. Vele gemeenten gingen er nog mee door, andere lieten de broodprijs vrij. ●

Noten

1. Voor broodzetting wordt ook de term 'rijding' gebruikt.
2. Door de jaren heen worden nog tal van andere redenen genoemd voor het ontstaan en voortbestaan van de 'broodzetting', zoals succesvolle zelfbescherming door de beroepsgroep (gilde van bakkers), het tegengaan van de opwaartse druk op de broodprijzen veroorzaakt door de belasting op het gemaal en bescherming van de opkomende industrie in de negentiende eeuw door het laaghouden van de loonlasten. Daartegenover staan juist weer argumenten die bijvoorbeeld het prijsopdrijvend effect van broodzetting benadrukken.
3. 'Ongebuild' betekent niet ontdaan van zemelen. Wikipedia: Als graan gemalen wordt ontstaat volkorenmeel. Na het malen wordt het meel gezeefd. In molens wordt deze zeef de buil genoemd. Gezeefd of gebuild meel is bloem.
4. Wim van Schaik (2017). *In de maat en uit de pas, Utrechtse dorpsbesturen 1780-1830.* Dissertatie Universiteit Utrecht. pp. 53, 101 en 153.
5. Mr. J. van Kuyk (1852). *De Broodzetting: Onnut, Schadelijk, Ongeoorloofd.* J.H. Gebhard & Comp. Leiden en Amsterdam.

Meer dan tachtig jaar Tuincentrum Van Ginkel

Auteur: Rob Franse

Ik heb wat moeite met het woord 'tuincentrum'. Bij een tuincentrum heb je al snel een beeld van een uitgestrekt pakhuis vol tuinmeubelen, barbecues, buitenlampen en tuinhout. Wanneer je geluk hebt dan verkopen ze ook een paar plantjes en slechts een heel enkele keer worden er ook snijbloemen verkocht. Bij Van Ginkel is dat lekker anders. Ik snap dat ze op Google te vinden zijn als 'tuincentrum', maar dat doet ze tekort. Wat mij betreft zijn ze vooral een onderneming in het goede gevoel rond alles wat te maken heeft met bloemen, planten en de sfeer die dat brengt. Ze zijn 'dorps' in de goede zin van het woord; met persoonlijke aandacht voor de klant en liefde voor het product. Ze delen hun kennis en kunde op eigen wijze en blijven gaan voor kwaliteit, gevoed door jarenlange ervaring. Vader Gert van Ginkel zie je dan ook vooral 'bezig' tussen zijn prachtige collectie kamerplanten; planten die hij soms lijkt toe te spreken. Dochter Petra zie je vooral in en om de binderij. Een binderij zult u zeggen? Jazeker. Dat is een prominente plek binnen het bedrijf, de plek waar boeketten 'op maat' voor iedere gelegenheid gemaakt worden; een echt ambacht.

Ik vermoed dat dit ambacht niet alleen aangeleerd is, maar ook genetisch bepaald. Ik heb het dan over de genen van opa Gert. Opa Gert begon

Rechts de kassen en verkoopruimte van bloemisterij Van Ginkel. Links daarvan de nog steeds bestaande oranjerie en links daarnaast (niet op de foto) lag de kwekerij. Archief Van Ginkel.

immers in 1937 op de buitenplaats Goudestein een eigen kwekerij. Dat zat zo: Gert werd geboren in 1903 op een boerderij tussen Wilnis en Kockengen en groeide op met vijf broers en zes zussen in een gezellig gezin. Hij ging werken in de bouw, maar toen daar in 1937 geen droog brood meer te verdienen was, besloot hij de stoute schoenen aan te trekken en zijn droom te volgen. Daartoe zocht hij contact met mevrouw Royaards-Huydecoper. De Royaards waren eigenaar van de buitenplaats Goudestein (dit was hun zomerhuis; in de winter woonden ze aan de Mariaplaats in Utrecht) en zij waren bereid hem hun één hectare grote moestuin aan de Vecht te verpachten om daar zijn eigen kwekerij te beginnen. Die tuin liep vanaf de oranjerie tot aan Silverstein, het huidige Vechtstreekmuseum en omvatte onder andere een druivenkas. Hij begon met het kweken van groente, maar al snel kwamen daar met name dahlia's en chrysanten bij. Het bleek een ambacht te zijn dat hij echt van nature in z'n vingers had.

Ze zijn 'dorps' in de goede zin van het woord; met persoonlijke aandacht voor de klant en liefde voor het product.

Op zondag 17 december 1944 om 2 uur 's middags, het gezin van Gert senior woonde inmiddels in Silverstein (het deel vlak tegen de Vecht aan), werd er een nakomertje geboren: Gert junior. Kleine Gert groeide op in en om de kwekerij. Een geweldige plek voor een ontdekkend kind, ook al omdat hij erg graag bij het water speelde met zelfgemaakte bootjes. Dat gaf trouwens zoveel onrust bij zijn moeder dat ze hem al op achtjarige leeftijd leerde zwemmen, ofschoon dit normaal gesproken pas vanaf je twaalfde kon. Kleine Gert speelde niet alleen maar, hij werkte ook mee in de kwekerij. Daarbij bleek hij enorm handig en snel te zijn, vooral waar het ging om het aanbrengen van beschermingspapier om de chrysanten.
Toen Gert pas achttien jaar was, overleden binnen een half jaar zijn beide ouders. Daar hij uitsluitend een aantal oudere zussen had, was de keuze snel gemaakt: hij nam de kwekerij over. Dat betekende trouwens ook dat hij de school voortijdig verliet. Het was hard werken, maar gelukkig wel in een vak dat hem op het lijf geschreven was. Hij stortte zich in die tijd ook meer en meer op zijn passie: het kweken van chrysanten en cyclamen. Een prachtige tijd lag in het verschiet. Het bedrijf zou snel groeien, niet in het minst dankzij zijn echtgenote Hennie Manten. Hennie was niet alleen Gerts droomechtgenote, maar was ook een harde werker die zeer geliefd was bij de klanten. Er verscheen ook een nieuwe kas, er kwamen meer klanten die meer kochten en er werd genoten van de prachtige werk en woonplek. Goudestein, Silverstein, de moestuin, de kwekerij, de oranjerie, de Vecht… Menig oudere Maarssenaar weet zich zonder twijfel het beeld van toen nog voor de geest te halen.
In 1991 moest het bedrijf verhuizen. De ontwikkelingen in en rond Goudestein hadden namelijk niet stilgestaan. De familie Royaards bleef tot 1958 wel eigenaar van Goudestein, maar bewoonde het, ook in de zomer, niet meer. In de oorlog was het huis gevorderd door de Duitsers en deze zorgden in die tijd voor extra werk omdat ze wilden dat Van Ginkel groente voor hen kweekte en de meisjes zorgden voor aanloop van veel jong, mannelijk volk met specifieke interesses. In 1946 werd er een meisjesinternaat in het huis gevestigd. Later kwamen de panden in eigendom van de gemeente Maarssen en kreeg Van Ginkel in Silverstein de afdeling bevolking als buren. Zo'n ambtenarenapparaat heeft de natuurlijke neiging om te groeien en zo ontstond het plan, onder leiding van burgemeester d'Hondt, dat er een nieuw gemeentekantoor gebouwd zou worden, gedeeltelijk op de plek van de kwekerij en tuinderij van Van Ginkel.
Jammer dat er verhuisd moest worden, maar er was zeker geen man overboord. Het bedrijf draaide op dat moment uitstekend met een vaste en trouwe clientèle. Van Ginkel had bovendien al

een stuk grond aan de Tuinbouwweg. De gemeente bleek bereid om het bestemmingsplan voor die locatie te wijzigen en zo kon er op een ruim perceel een nieuw bedrijf en een eigen woonhuis gebouwd worden. Het woonhuis werd door Hennie zelf ontworpen. Dat nieuwe bedrijf, moderner en ruimer van opzet, draaide direct lekker en klanten konden het, ook op de fiets, goed vinden. Helaas heeft Hennie nauwelijks kunnen genieten van haar huis en van haar vernieuwde bedrijf. Haar overlijden was een drama voor het gezin en voor het bedrijf. Gert is door die periode heen gekomen met hulp van alles en iedereen, niet in de laatste plaats van de klanten, maar bovenal van dochter Petra. Zij heeft op een essentieel moment veel energie gebracht. Energie en creativiteit die ze nog steeds brengt en waardoor er nu een prachtig vader-dochterbedrijf staat; een bedrijf dat er om vele redenen mag én moet blijven.

Tijdens het interview in de kantine van Van Ginkel kwam Petra met enige regelmaat binnen; niet alleen met energie, maar ook met oude foto's. Op zo'n moment krijg je een prachtig inkijkje in de samenwerking tussen vader en dochter; een samenwerking met een volstrekt logische taakverdeling. Gert was trouwens zo gaan zitten dat hij de zaak en de klanten in de gaten kon blijven houden. Ik bedoel met in de gaten houden vooral het 'kunt u het vinden?' en 'kom, ik zal u even helpen'. Daarop doorvragend blijkt ook al snel dat het vader en dochter echt gaat om de tevredenheid van hun klanten. Tevredenheid met de producten, het bezoek, de service en het 'met een goed gevoel weer naar huis gaan'. Op een zeker moment moest ik denken aan het lied 'Breng eens een zonnetje onder de mensen, een blij gezicht te zien dat doet zo goed'.
Gert en Petra en geven dat goede gevoel; niet op basis van marketing maar op basis van wat zij zélf goed en prettig vinden. Petra heb ik er niet naar gevraagd maar Gert wel. Het verhaal begint voor beiden op de kwekerij in Goudestein en met een geweldige jeugd aldaar. Voor Gert spelen de jaren vijftig en zestig daarbij een voorname rol. Hij noemt de Lanenfeesten van destijds op de Driehoekslaan en de Kortelaan. Ook noemt hij het wekelijks kopen van LP's in de jaren zestig, want zo'n beetje wekelijks werd er een nieuwe LP uitgebracht. De ene fantastische band volgde de andere op; een tijd van veel en grote creativiteit. Voor alles noemt hij het gevoel van saamhorigheid in die tijd. 'Gemoedelijk, verdraagzaam en niet klagen'. Een prachtig voorbeeld dat hij noemt is het beslaan van paarden, ook op zaterdagmiddag, bij smederij Van Schoonhoven in de Kaatsbaan. Het stonk verschrikkelijk, maar niemand die erover klaagde.
Soms zeg je dan als reactie op zo'n verhaal 'vroeger was níet alles beter'. Maar bij Gert van Ginkel doe je dat niet. De reden daarvoor is buitengewoon simpel: hij heeft, eerst samen met Hennie en later samen met Petra, de combinatie weten te maken tussen de mogelijkheden en techniek van nu en de gemoedelijkheid en saamhorigheid van toen. Niet zeuren maar doen...
Van zijn vader heeft hij twee lijfspreuken echt onthouden: Allereerst: 'Jochie, wat je niet begrijpt, moet je maar bewonderen' en direct daarna: 'Diegene die op twee hazen jaagt, vangt er meestal geen'. Met die spreuken in het achterhoofd blijft hij nuchter en rustig met beide benen op de grond staan. Wat het de Van Ginkels en ons als klanten oplevert, kunnen we dagelijks aanschouwen (en kopen) tussen de kamerplanten en perkgoed, vaste planten en kruiden, Riverdale en bloembinderij, gerookte paling en een kopje koffie.
Aan het einde van ons gesprek - ik heb m'n blocnote al dichtgeslagen - stelt hij mij nog een aantal vragen, uit pure interesse zo neem ik aan. Een mens die nieuwsgierig is naar andere mensen. Weglopend door de zaak zie ik om mij heen en in mijn verbeelding deels de huidige zaak en deels de oude zaak in Goudestein. Beelden die in elkaar overgaan. ●

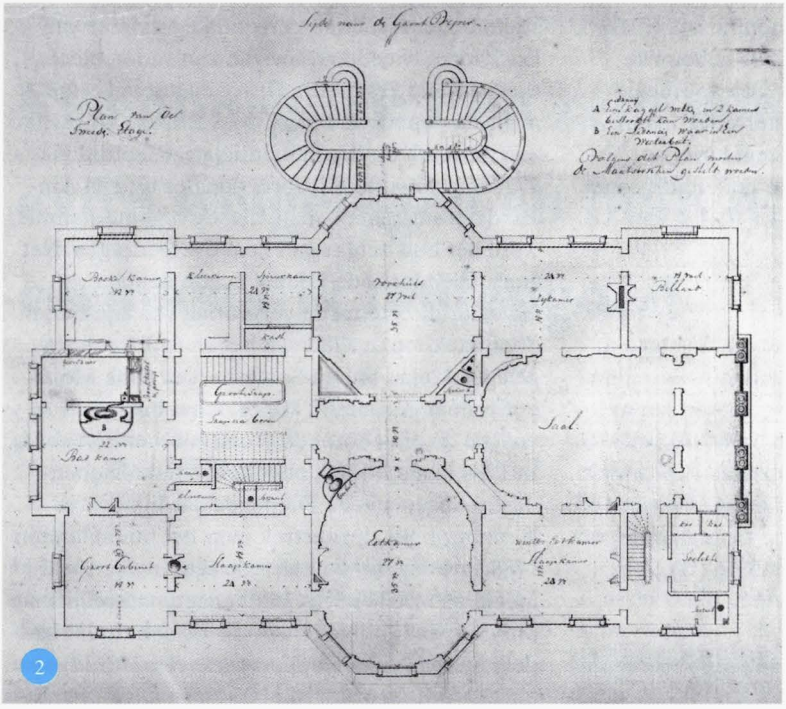

Plattegrond van de woonverdieping van Elsenburg III met de twee hoofdassen. Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE).

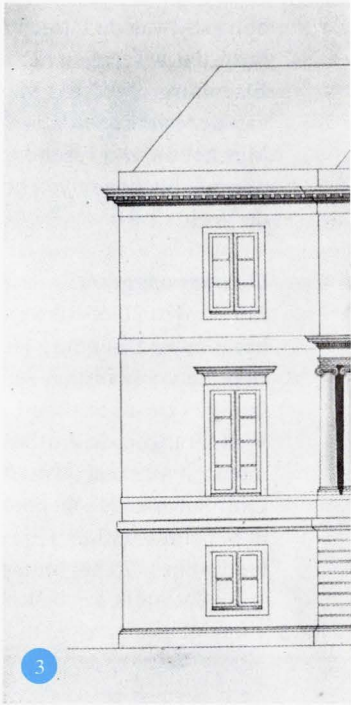

De neoclassicistische zijgevel met zuile Italiaanse ramen van de 'Saal'. Bron: R

De Parijse patriotten

De gevluchte patriotse regenten onderhielden vele en nauwe contacten met leden van de Franse regering en met de revolutionaire volksvertegenwoordigers. De Parijse groep van vluchtelingen, waarin De Witt een zeer belangrijke rol speelde, richtte zich vooral op het verkrijgen van Franse steun voor de bevrijding van de Republiek en op financiële ondersteuning van de vluchtelingen door de Franse overheid. De Witt was niet alleen politiek actief in Parijs, maar ontplooide daar ook zakelijke activiteiten via de in 1792 opgerichte 'Association de Propriétés & Reconstructions des Maisons Bâtiments du Saint-Sépulcre', waarvan hij samen met andere rijke Amsterdamse vluchtelingen de aandelen bezat. Deze onderneming ontwikkelde onder meer plannen voor de bouw van een winkel-, ontspannings- en appartementencomplex in Parijs onder de naam 'Maison Batave'. Later, toen De Witt vanuit Holland definitief terugkeerde naar Frankrijk, zou hij nog veel meer bouwactiviteiten ontwikkelen die hem, naar het schijnt, tot een zeer rijk man maakten. Na het uitroepen van de Bataafse Republiek door de patriotten in 1795 - met steun van het binnengevallen Franse leger - en de vlucht van Willem V naar Engeland, keerde De Witt terug naar Nederland, waar hij opnieuw lid werd van het stedelijk bestuur van Amsterdam. Namens deze stad werd hij ook lid van de 'Provisionele Representanten van het Volk van Holland', het hoogste bestuursorgaan van het gewest Holland dat de macht had overgenomen van de Staten van Holland en West-Friesland. De besluiten van dit bestuursorgaan zouden van grote invloed zijn op de staatkundige vormgeving van het latere Koninkrijk der Nederlanden. Vele vooraanstaande patriotse vluchtelingen kregen in de Bataafse Republiek belangrijke posities, zo ook De Witt. Hij werd benoemd tot ambassadeur van de Republiek in de Zwitserse kantons en in Graubünden (1795-1796).

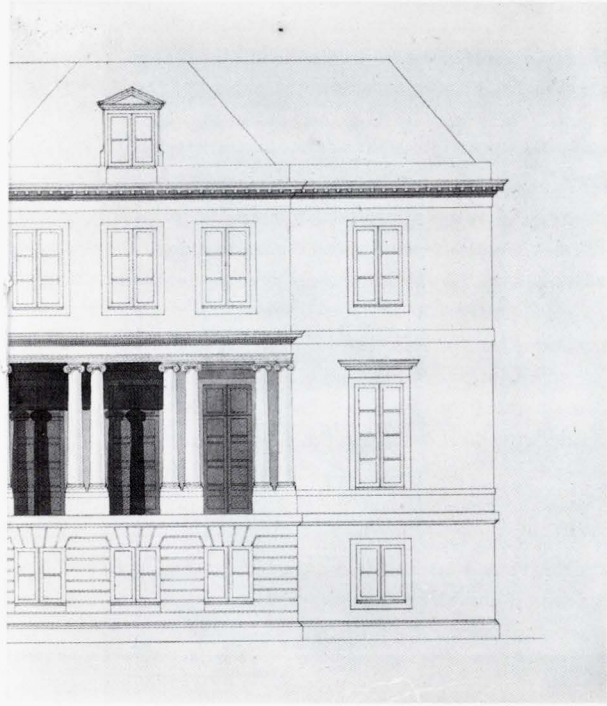

ngang van Elsenburg III. Daarachter bevinden zich de grote CE.

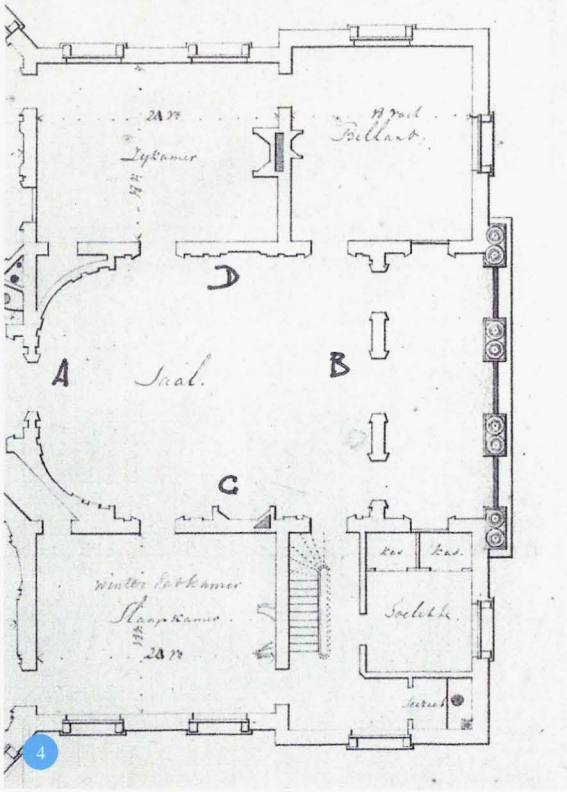

Uitsnede plattegrond woonverdieping: de 'Saal'. A is de gebogen korte wand, B is de korte wand aan de raamzijde, C is de lange wand met schoorsteenpartij, D is de lange wand met spiegelpartij.

In deze jaren besloot Jan de Witt het oude Elsenburg af te breken en te vervangen door een nieuw huis, Elsenburg III. Het werd een huis waarover Meischke schreef: *'Dit grandioze huis overtrof zelfs het Huis ter Meer in afmetingen en was waarschijnlijk het grootste buitenhuis ooit aan de Vecht gebouwd.'* [7]

Bronnen van informatie

Hoe zag het huis eruit en wie was de architect? Er zijn drie belangrijke bronnen van informatie waaruit geput kan worden. De eerste bron bestaat uit de bewaard gebleven tekeningen van de plattegronden, het palenplan en de ontwerptekeningen van de entreetrap en de zijgevel van het huis. Dat de tekeningen daadwerkelijk Elsenburg betreffen - daarover bestond twijfel -, is te zien op de pre-kadastrale inmeting van 1810. De omtrek van het huis op de kaart van deze inmeting komt precies overeen met de bewaard gebleven plattegronden. [8] Bovendien komt de indeling van het huis zoals weergegeven op de plattegronden, exact overeen met de beschrijving die het veilingbiljet (zie hieronder) van de indeling van het huis geeft.

De tweede belangrijke bron bestaat uit vier geaquarelleerde interieurtekeningen van het voornaamste vertrek van Elsenburg, de 'Saal' of salon. Deze tekeningen geven een beeld van de uiterst luxueuze inrichting naar de laatste mode van die tijd. Ook hier zijn in het verleden twijfels geuit of de tekeningen wel Elsenburg betreffen. De vier interieurtekeningen komen echter uitstekend overeen met de op één van de voornoemde plattegronden weergegeven 'Saal' of salon. Een vergelijking van de interieurtekeningen van de salon met de beschrijving die het veilingbiljet (zie hierna de derde informatiebron) geeft van de salon, laat ook zien dat er op verschillende punten overeenstemming bestaat tussen de interieurtekeningen en de beschrijving van de salon op het veilingbiljet. [9]

Zoals gezegd, bestaat de derde bron uit het twee meter lange veilingbiljet dat opgesteld werd in 1810 ten behoeve van de verkoop van het huis. Over dit biljet kunnen geen twijfels bestaan want de kop luidt: *'Vrijwillige Verkoping van het nabeschreven Buitengoed genaamd Elzenburg, Gelegen onder den Gerechte van Nieuw-Maarseveen.'* In dit biljet worden onder andere alle vertrekken van het buiten beschreven.
Helaas geven de bewaard gebleven tekeningen niet direct het antwoord op de vraag wie de architect is, want de tekeningen zijn niet gesigneerd noch gedateerd. Van een deel van de tekeningen zijn ooit de randen afgesneden, waardoor de eventueel aanwezige signering en/of datering verloren kan zijn gegaan. De vraag wie de architect is, zullen we daarom trachten te beantwoorden op basis van gegevens in de drie genoemde primaire bronnen en literatuur waarin Elsenburg aan de orde komt.
Opvallend is dat de weinige auteurs over Elsenburg die verwijzen naar het veilingbiljet, geen moeite doen om het te vergelijken met de informatie uit de andere twee bronnen om zo eventueel meer zicht te krijgen op het antwoord op de vraag wie de architect was van Elsenburg III. Het veilingbiljet geeft in ieder geval al een antwoord op twee openstaande vragen. Ten eerste: het huis is werkelijk volgens de bouwtekeningen uitgevoerd. Ten tweede: de bestaande tekeningen hebben wel degelijk betrekking op het huis Elsenburg in Maarssen en niet op een ander Elsenburg in de nabijheid van Maarssen. Van Luttervelt en - wellicht in navolging van hem - Van Swigchem hebben deze laatste mogelijkheid genoemd in hun dissertaties. [10] Hieronder wordt eerst ingegaan op de vraag hoe het huis er uitzag.

De koepelzalen van Elsenburg III

Er bestaan geen afbeeldingen van een rond 1795 gebouwd Elsenburg; die zijn (tot nu toe) niet gevonden. De navolgende beschrijving van het huis door Meischke is dan ook gebaseerd op de bewaard gebleven plattegronden:
'De plattegrond van het huis is rijker van aanleg dan die van enig ander buitenhuis in ons land. Zowel aan de voor- als aan de achterzijde was er een uitgebouwde koepelkamer, die tezamen de hoofdas van de plattegrond vormden. Loodrecht daarop stond een tweede as, die het trappenhuis en de grote zaal verbond. Het ruime onderhuis wijst erop dat er veel huishoudelijk personeel was. De enige (zij-)geveltekening die bewaard bleef wekt de indruk dat we met een wit huis te maken hebben.' (zie afbeeldingen 2 en 3). [11] De auteur acht dit mogelijk, omdat ook andere Utrechtse buitenhuizen in die tijd een wit uiterlijk kregen.
In de beschrijving van het huis valt de term 'koepelkamer'. Dat is een term die gebruikt wordt voor een nieuw type ruimte dat in het midden van de zeventiende eeuw zijn intrede deed bij de grote buitenhuizen, maar later ook bij andere huizen werd toegepast. De term brengt de verwantschap met de tuinkoepel tot uitdrukking. *'De tuinkoepels geven een kleine doch vaak zeer zuivere vorm van koepelzaal te zien.'* [12] Er zijn drie typen, te weten de Italiaanse, de Franse en de Amsterdamse variant. Bij Elsenburg zien wij de Franse variant en zelfs in tweevoud. Dat is de variant waarbij de zaal zich bevindt in het midden van de (achter)gevel, uitspringt en wat vorm betreft rechthoekig, rond of driezijdig kan zijn. Gezien de uitbouw, kunnen we ook spreken van erkerkamers of -zalen. Meestal waren deze koepelzalen, althans bij de Italiaanse en Franse variant, ook de grootste ruimte van het huis. Bij Elsenburg vormen de twee koepelzalen inderdaad een belangrijk structurerend element in de plattegrond van het huis. In de achttiende eeuw raakte de Franse variant in de mode bij buitenhuizen. Andere voorbeelden ervan in Maarssen zijn het huis De Boomgaard (1723) aan de Herengracht en het nieuwe Vechtoever (circa 1740). Op de genoemde tweede as van het huis lag

Dit grandioze huis overtrof zelfs het Huis ter Meer in afmetingen.

onder andere de 'Saal' of salon, uitgevoerd in marmerstuc. Het was de voornaamste ruimte in het huis en bestemd voor representatie. De ingekleurde interieurtekeningen, de plattegrond en het veilingbiljet maken het mogelijk een beeld te schetsen van deze grote 'Saal', waarin men de gasten ontving.

De 'Saal'

Het liefst twee meter lange veilingbiljet dat bij de verkoop werd opgesteld, bevat een beschrijving van de vertrekken van het huis en de inrichting van de omliggende gronden. Volgens het biljet omvatte het huis 22 kamers en kabinetten en was het ontworpen *'naar de beste antique smaak'*, dat wil zeggen in neoclassicistische stijl.
De 'Saal', 30 voet lang en 24 voet breed, wordt in het veilingbiljet als volgt omschreven: '(...) *een extraordinair kostbaar geordineerde Zaal, welke rondom zo wel als de Zoldering en Lambrisering ongemeen rijk en naar de fraaije Antique Smaak is Gestucadoord, en waarin zich bevindt een fraaije Engelsche Schoorsteen met Groen Geaderde Egyptische Marbere Mantel, ingelegt met Witte Ornamenten, als mede ... (onleesbaar) groote Spiegels met Vergulde Lysten, uit Welke Zaal men met drie tot op den Grond Ronddraaijende Italiaansche Raamen komt in de Perystyle* (zuilengang) (...).'
De entree bestond uit een grote dubbele deur in de gebogen korte zijde van de zaal (zie A op afbeelding 4 en zie afbeelding 5). Deze deur was de voornaamste toegangsdeur en groter en hoger dan de andere deuren in het vertrek. Boven de deur bevond zich een zogenaamde 'dessus-de-porte', dat is een met beeldhouwwerk, stuc of een schildering versierd en met lofwerk omlijst paneel boven een deur in een interieur. In Elsenburg was deze versiering in stuc uitgevoerd. Aan weerszijden van de dubbele deur waren op de gebogen wand rechthoekige panelen met arabeskendecoratie aangebracht. De arabesken zijn opgebouwd uit *'symmetrische ranken, die omhoogkomend uit een antieke vaas, een puntig medaillon omgeven. In de kern daarvan bevinden zich een of meer godengestalten.'* [13] Het licht in de zaal viel naar binnen door de drie 'Italiaanse ramen' in de tegenover gelegen korte wand waarachter zich de zuilengang bevond (zie B op afbeelding 4 en zie afbeelding 6). Aangezien deze ramen tot aan de grond liepen en draaibaar waren, zouden wij ze nu openslaande deuren noemen. Door deze deuren was de zuilengang bereikbaar. Tussen deze deuren zijn hoge spiegels geplaatst met gouden lijsten.
'Aan de lange wanden wordt het zwaartepunt in de compositie gevormd door een schoorsteenpartij aan de ene en, in symmetrie daarmee aangebracht, een spiegelpartij aan de andere zijde' (zie C en D op afbeelding 4). [14] Aan weerskanten van deze twee middenpartijen bevinden zich deuren met dessus-de-portes, in stuc uitgevoerde en door lijstwerk omgeven ronde of achthoekige medaillons boven de deuren (zie afbeelding 7 en 8). De resterende wandruimte en de lage lambrisering zijn verdeeld in verticale en horizontale rechthoekige vlakken. Boven aan de wand is een brede fries te zien die gedecoreerd is met rozetten. De wanden en de vlakken zijn op de tekeningen 'gemarbreerd' (marmerimitatie) en zijn net zoals de arabeskpanelen in marmerstuc uitgevoerd. De wanden worden gekenmerkt door een drieledige opbouw: lambrisering, daarboven panelen en een afsluiting met een kroonlijst.

Kleurstelling

De tekeningen informeren ons ook over de kleuren waarin dit staatsievertrek was uitgevoerd, hoewel de tekeningen onderling wel verschil in tint vertonen. Mogelijk heeft de tijd daar invloed op gehad, maar het waren natuurlijk alleen voorbeelden voor de werkelijke uitvoering. De basiskleur is een pasteltint in roze of oudroze. In deze tint uitgevoerd zijn de plint, de kroonlijst, het fond van de lambrisering en de wandvlakken (zie 1 op afbeelding 7). Naast dit roze is als tweede kleur okergeel aangebracht, zoals op de grote velden en op het fries van de lijst (zie 2). De kleur stemt overeen met het goud van de spiegellijsten en het verguldsel van de damtafels. In contrast met deze kleuren hebben een aantal belangrijke onderdelen van de wanden witte decoraties op een turquoise (blauwgroene) ondergrond. Dat is te zien bij de stucpanelen met de opgelegde versiering van witte vazen en ranken (zie 3). Bij de witte decoraties in de medaillons

boven de deuren en in de ovale medaillons op de stucpanelen is in het midden van de medaillons het turquoise vervangen door donkerblauw (zie 5). De schoorsteen is van groen marmer met wit marmer ingelegd. Op de wandvlakken naast die met de arabesken en links en rechts van de spiegelpartij keert de turquoise kleur terug als een extra kader tussen het roze van de basis en het geel van de panelen (zie 4). Het wit dat gebruikt is voor de lambriseringslijsten en de omlijsting van de grijsbruine deuren, is ook toegepast bij de gordijnen die verder afgewerkt zijn met turquoise franje en kwasten.

In de twee volgende delen van deze artikelenserie wordt de beschrijving van Elsenburg III voortgezet. Een wandeling door het huis, op basis van de plattegrond en het veilingbiljet, maakt het mogelijk een indruk te krijgen van de indeling van het huis en de inrichting van de vele vertrekken. Vervolgens komt de vraag aan de orde wie de architect was van Elsenburg III. ●

Noten

1. E.H. Kossmann (1986). *De Lage Landen 1780-1980. Twee eeuwen Nederland en België. Deel 1. 1780-1914.* Elsevier, Amsterdam/Brussel. p. 43.
2. R. Meischke. *Inleiding: De ontwikkeling van buitenhuizen aan de Vecht.* In: E. Munnig Schmidt en A.J.A.M. Lisman (1997). *Plaatsen aan De Vecht en De Angstel.* Canaletto, Alphen aan de Rijn i.s.m. Oudheidkundig Genootschap Niftarlake. p. 20. De beschrijving van de veranderingen in de Vechtstreek is gebaseerd op deze publicatie.
3. Meischke (1997). p. 20.
4. Zie voor afbeeldingen van de buitenplaatsen in hun nieuwe gedaante: P.J. Lutgers (1836). *Gezigten aan de rivier de Vecht.* Zie heruitgave door A. Lisman en E. Munnig Schmidt in 2001 namens Oudheidkundig Genootschap Niftarlake en De Stichting Nederlandse Buitenplaatsen en Historische Landschappen i.s.m. Uitgeverij Canaletto/Repro-Holland B.V., Alphen aan den Rijn.
5. De gegevens over Jan de Witt zijn voor een deel ontleend aan: R.E. van Ditzhuyzen (1984). *Het huis Elsenburg aan de Vecht en zijn eigenaren (1637-1813).* In: *Jaarboek Centraal Bureau voor Genealogie* (1984). Den Haag. p.178.
6. Zie voor de rol van Jan de Witt in Parijs de omvangrijke en gedetailleerde studie van Joost Roosendaal (2003). *Bataven! Nederlandse vluchtelingen in Frankrijk 1787-1795.* Uitgeverij Vantilt. Uit deze studie blijkt dat Jan de Witt een belangrijke rol speelde in het bepleiten van de patriotse belangen bij de Fransen. Hij wordt vele malen genoemd in deze studie.
7. Meischke (1997). p. 21.
8. P. Doeve (2010). *Tuingeschiedenis van de buitenplaats Doornburgh en de verdwenen buitens Elsenburg, Somerbergen en Vechtleven te Maarssen.* In: *Jaarboek Niftarlake.* p. 58.
9. Verschillende elementen van de beschrijving van de salon in het veilingbiljet komen frappant overeen met de interieurtekeningen:
   a. Het betreft een zaal die volledig in stuc is uitgevoerd (lambrisering, wanden en plafond) met een Engelse schoorsteen in de kleuren groen met wit en met grote spiegels in vergulde lijsten.
   b. Het betreft een zaal met drie tot op de grond ronddraaiende Italiaanse ramen die toegang geven tot een perystyle (zuilengang). Zie afbeelding 6 van de korte wand met de drie grote ramen.
   c. Op de plattegrond van de woonverdieping is te zien dat de entree van de 'Saal' een gebogen wand heeft. Ook op de gekleurde interieurtekening van de 'Saal', zie afbeelding 5, is die wand gebogen weergegeven. Zie het verloop van de rozetten op de kroonlijst en links en rechts de slechts half zichtbare delen van de wand.
10. R. van Luttervelt (1948) in zijn dissertatie *De Buitenplaatsen aan de Vecht* (1e druk). De Tijdstroom, Lochem en C.A. van Swigchem (1965) in zijn dissertatie *Abraham van der Hart (1747-1820). Architect Stadsbouwmeester van Amsterdam.* Scheltema en Holkema, Amsterdam. Meischke noemt in zijn hierboven aangehaalde publicatie wel het biljet, maar benut de informatie niet.
11. Meischke (1997). p. 21.
12. Meischke (1997). pp. 15 en 16.
13. Van Swigchem (1965). pp. 236 en 237.
14. Van Swigchem (1965). p. 236.

Nieuwe boeken in de bibliotheek van de HKM

IN DE MAAT EN UIT DE PAS
Utrechtse dorpsbesturen 1780-1830
Auteur: Wim van Schaik
Druk: Dunnebier Print, 2018
ISBN 9789039369801

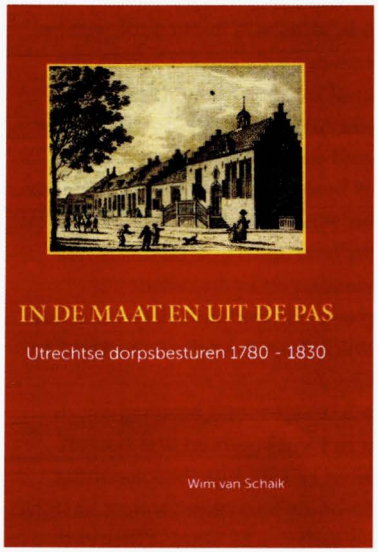

Wim van Schaik heeft een interessant proefschrift geschreven over de positie van de Utrechtse dorpsbesturen in de politiek woelige decennia rond 1800. Politiek-bestuurlijk veranderde er veel in die periode. Een land met een federatief-gewestelijk bestuur veranderde onder Franse invloed in een eenheidsstaat. Daar is veel over geschreven, vooral over het landelijk, gewestelijk en stedelijk bestuur, maar niet of nauwelijks over de veranderende positie van het bestuur op het platteland.
De auteur wil inzicht krijgen in de volgende vraagstelling: Was er sprake van continuïteit dan wel verandering in samenstelling, beleid en zeggenschap van de besturen op het Utrechtse platteland in de periode 1780-1830?
De vraagstelling wordt geconcretiseerd in drie onderzoeksvragen: a) wat waren de veranderingen in de organisatie en de bevoegdheden van deze besturen, b) wie zaten er in de dorpsbesturen en welke veranderingen traden daarin op, en c) in hoeverre waren de plattelandsbesturen nu in staat eigen beleid te voeren? Deze drie vragen worden onderzocht in vijf Utrechtse dorpsbesturen: Amerongen, Lopik, Maarssen, Soest en Westbroek over drie tijdsperioden, te weten de tijd van de Republiek (tot 1795), de Bataafs-Franse tijd (1795-1813) en de tijd van het Koninkrijk van Willem I (vanaf 1813). Het bestuur van de vijf geselecteerde dorpen wordt bestudeerd op de volgende beleidsterreinen: algemeen bestuur (onder andere financiën), openbare orde en veiligheid, handel en verkeer, openbare werken, gezondheids- en maatschappelijke zorg, kerk en school.
De resultaten van de studie laten zien dat de vijf dorpsbesturen, afhankelijk van de specifieke lokale omstandigheden, een eigen beleid voerden, ondanks de belemmeringen die daarvoor formeel leken te bestaan. De verschillende aard van de dorpen bracht met zich mee dat er in iedere plaats andere beleidsprioriteiten waren. Maarssen, zo blijkt uit deze studie, wijkt opvallend van de andere bestudeerde gemeenten af door het geringe percentage van de bevolking werkzaam in de landbouw: rond 70% in de andere gemeenten en slechts 15% in Maarssen. Maarssen valt op door het grote aandeel van de nijverheid (31%) en de zakelijke dienstverlening (26%). De auteur komt tot een interessante constatering wat betreft de eigen aard van de (economische) omstandigheden in Maarssen: de dienstverlening ten behoeve van buitenplaatseconomie speelde er een belangrijke rol. De eigenheid van Maarssen, ook bepaald door de ligging aan de belangrijke verbinding Utrecht-Amsterdam, werkte ook door in de samenstelling van het bestuur. In de dorpsbesturen waren de economisch sterkste sectoren het best vertegenwoordigd. Dat was dus in veel plaatsen de agrarische sector. In Maarssen (en Amerongen) was

de hoofdrol echter weggelegd voor niet-agrariërs, ambachtsbazen en herbergiers (!), later ook ambtenaren en vergelijkbare beroepsbeoefenaren.
De conclusie over de mogelijkheid van een eigen lokale beleidsvoering geldt overigens voor alle drie bestudeerde tijdvakken en dat is opvallend omdat de periode van het Keizerrijk en van het Koninkrijk toch bekend staan als periodes van toenemende centralisering van het bestuur. Koning Willem I zette de door het Franse bewind ingezette centralisering met kracht voort. Veel van zijn beleid, bijvoorbeeld op het gebied van de infrastructuur, is mede gemotiveerd door zijn streven naar nationale eenheid. ●
Jan Simonis

DE KRACHT VAN STICHTSE VECHT

Landschap en cultuurhistorie
Auteurs: Steven de Clercq en Juliette Jonker-Duynstee
Uitgegeven door Stichting Vechtsnoer, Maarssen 2018
ISBN 9789062624539

In het voorwoord benoemt burgemeester Marc Witteman de vele gezichten van Stichtse Vecht. Opgebouwd en ontwikkeld door boer, koopman en levensgenieter ontstonden verschillende soorten nederzettingen in de regio, elk met een eigen identiteit. Hij geeft aan hoe trots we mogen zijn op de rijke historie van de gemeente. We moeten het verleden koesteren en de veelzijdigheid zien als een bron van inspiratie voor nieuwe ontwikkelingen.
Het handzame boekje is opgebouwd uit tien 'Verhaallijnen' die de ontstaansgeschiedenis van Stichtse Vecht behandelen, elk voorafgegaan door een uitnodigende inleiding. In het laatste hoofdstuk, getiteld De Kernwaarden, wordt samenvattend beschreven op basis van welke waarden en principes de toekomstige ontwikkeling van Stichtse Vecht wordt bezien en wellicht vormgegeven. Er wordt afgesloten met een lijst van mogelijkheden om het landschap en de geschiedenis van Stichtse Vecht daadwerkelijk te beleven in de vorm van beschermde dorpsgezichten, wandelingen, musea, bijzondere gebouwen en andere bezienswaardigheden. Natuurlijk volgt daarna nog een literatuur- en bronnenlijst.
De verhaallijnen beschrijven in chronologische volgorde het ontstaan en de ontwikkeling van het landschap vanaf honderdduizenden jaren geleden waarbij de ijstijden en de ontwikkeling van waterlopen en bodemsoorten een cruciale rol spelen. Ook is beschreven hoe recent bodemonderzoek sporen van menselijke bewoning opleverde en wordt vermeld hoe de mens het landschap ging vormen en er zo vanuit een natuurlandschap een cultuurlandschap ontstond. Deze eerste ontwikkelingen krijgen aandacht in Verhaallijn 1 en 2.
De verhaallijnen 3 tot en met 8 beschrijven de geschiedenis van het Vechtgebied wat betreft machtsontwikkeling en belangenbescherming, uitmondend in de bouw van ruim twintig kastelen tussen de elfde en veertiende eeuw. Uitbreiding van dorpen (lintbebouwing) en verdere ontginning van het veengebied komen aan de orde. De ontwikkeling van de buitenplaatsen krijgt natuurlijk terechte aandacht en ook het effect van militaire bebouwing in het kader van de Oude en de Nieuwe Hollandse Waterlinie wordt beschreven.
De laatste verhaallijnen beschrijven meer recente ontwikkelingen zoals de aanleg van spoor-, water- en autowegen en uitbreiding van de dorpen in het gebied, mede door toenemende industrialisering. Het ontstaan en verdere aanleg van de verschillende plassen in de regio heeft mede geleid tot het ontstaan van een recreatielandschap.
Het boekje is rijk geïllustreerd en geeft in een toegankelijke en informatieve schrijfstijl een mooi overzicht van het landschap en de cultuurhistorische ontwikkeling van Stichtse Vecht. ●
Piet Gentenaar

Uit de Oude Schoenendoos Deel 75

Auteur: Hans Sagel

IJspret op de Vijfde Plas bij de Strook

Naar aanleiding van de twee dia's uit de schenking van de heer G.A. Russer die in het vorige nummer te zien waren, kwamen van twee leden bijzonder aardige reacties bij mij binnen. Die wil ik uiteraard graag met u delen. Ron Noordenbos uit Maarssen (Fotorono) bood aan met zijn professionele apparatuur de kwaliteit van de gescande dia's te verbeteren opdat deze bij afdrukken in het periodiek of bij vertoning via een beamer in een zaal beter tot hun recht zouden komen. Het resultaat van zijn werk zien we hier op de dia van de ijspret op de Vijfde Plas, omstreeks 1975, waarvan op de originele dia door kwaliteitsverlies maar weinig details meer te zien waren (zie afbeelding 1). Op de voorgrond worden de ijzers ondergebonden bij recreatiegebied De Strook aan het Tienhovens Kanaal en aan de horizon is met wat moeite de beroemde skyline van Breukeleveen zichtbaar. Deze afbeelding zal bij menigeen fijne herinneringen oproepen aan die zonnige, winterse dagen met schaatstochten op prachtig natuurijs in Maarssen en omgeving. Hopelijk zullen de schaatsliefhebbers de komende winter daar weer eens heerlijk van kunnen genieten.

De tweede reactie kwam van Jan Coljee uit Maarssenbroek naar aanleiding van de foto van het huisje, waarvan niet duidelijk was waar dat nu precies was (zie afbeelding 2). In eerste instantie dacht ik er één van de houten huizen in de omgeving van Fort Maarsseveen in te herkennen, maar dat bleek bij nadere controle toch niet het geval te zijn. Gelukkig heeft Jan Coljee, geboren en opgegroeid in Breukelen, in zijn jonge jaren goed om zich heen gekeken want hij schreef mij onder meer: *'De dia is volgens mij gemaakt in Breukelen op de kruising van de Stationsweg met de Engel de Ruyterstraat.*

1

2

Direct links van het huisje ligt over de Dannegracht (het water voor het huisje) een klapbruggetje naar de Marijkestraat, waar je een klein stukje van ziet.'

Ter illustratie zond hij mij ook nog een mooie, winterse zwart-wit foto waarop de door hem beschreven situatie goed zichtbaar is (zie afbeelding 3). Eerlijkheidshalve moet ik bekennen dat ik niet direct overtuigd was, maar door verder contact met Jan is mij duidelijk geworden dat hij het gelijk volledig aan zijn kant heeft. Zo schreef hij mij aanvullend ter informatie: 'Tijdens mijn lagere schooltijd op de Pro Rege School (in Breukelen) moesten wij regelmatig voor gymles naar een andere school, lopend over het bruggetje en langs het huisje. Zodoende kwam het huisje op de dia mij bekend voor. De geschiedenis van het huis is beschreven door mijn oud-schoolmeester uit klas 4, de heer H.J. van Es, in het tijdschrift van de Historische Kring Breukelen (HKB), jaargang 14, nr. 3, 1999. In dit tijdschrift staan ook nog enkele foto's waarop het huisje te zien is. Het huisje heeft de naam 'Boheme' en is in 1881 gebouwd in opdracht van Jacob Gerwig, de eigenaar van het ernaast gelegen huis 'Groenzicht'. Het werd in 1985 volgens het uitvoerige artikel van Van Es na veel protest van de HKB toch afgebroken en vervangen door een stenen huis met dezelfde naam.'

Tot slot nog een vraag aan de lezers. Ten behoeve van het maken en illustreren van een artikel over Dirk van Dommelen, geboren op 16 oktober 1830 te Montfoort en overleden op 13 december 1903 te Zuilen, wil ik heel graag weten of er van deze meestersmid uit Zuilen, die zijn smederij had aan de Straatweg bij de kininefabriek, bekend is of er van hem en eventueel zijn tweede echtgenote, Elisabeth van de Leemkolk, foto's of andere afbeeldingen bestaan.

Hebt u op- of aanmerkingen naar aanleiding van deze rubriek of misschien zelf een voor publicatie geschikte foto, dan wordt u vriendelijk verzocht dit per e-mail of telefonisch door te geven aan J.H. Sagel, Van Lingelaan 85, 3602 PB Maarssen. Telefoon: 0346-561457; e-mail: J.H.Sagel@kpnplanet.nl

het olde regthuys
eetcafé • feestcafé • catering
laan van niftarlake 101 • 3612bp • tienhoven
telefoon 0346 - 28 13 82 • website hetolderegthuys.nl
Het Olde Regthuys

HAIRFASHION
maarssen
HAIRFASHION MAARSSEN
PROFESSIONALS
IN HAARVERZORGING
EEN MOMENT
VOOR JE HAAR
EN VOOR JEZELF
PERSOONLIJKE AANDACHT EN DESKUNDIG ADVIES
DIRECT EEN AFSPRAAK MAKEN
TEL. 0346 562032
HAIRFASHIONMAARSSEN.NL
OF DOWNLOAD
ONZE APP
HAIRFASHION MAARSSEN | KAATSBAAN 3 | MAARSSEN

de Graaff
lingerie
bedmode
slapen
linnenshop
Bedmode
Slapen
Lingerie & nachtmode
Linnenshop
de Graaff
slapen/bedmode/lingerie/linnenshop
Kaatsbaan 48
3601 ED Maarssen
0346-562122
www.degraaffmaarssen.nl

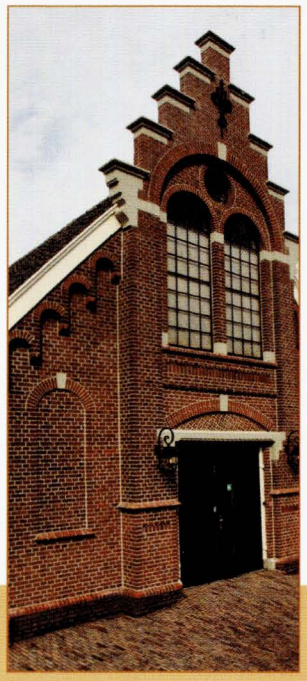

Wij lopen met u mee, in alle rust en vol aandacht.

uitvaartonderneming Snijders b.v.

De emoties zijn vaak zo overweldigend, het verdriet zo groot. Juist dan is het fijn als er iemand met u meeloopt, iemand die samen met u de tijd neemt om vorm aan het afscheid te geven. Wij luisteren naar u, helpen u en steunen u als het allemaal even te veel wordt.

Iedere stap die wij zetten, zetten we samen met u, in alle rust en vol aandacht. Zo ontstaat een persoonlijke uitvaart; een afscheid dat op een zachte manier deel gaat uitmaken van uw dierbare herinneringen. Een afscheid waarover u later kunt zeggen dat het goed was, omdat ieder detail zo precies aansloot bij uw wensen.

Op onze website vindt u meer informatie over onze manier van werken. Wilt u liever een persoonlijk gesprek? Bel ons dan voor een afspraak.

Snijders Uitvaartonderneming b.v.
telefoon: 0346 – 580132 (dag en nacht bereikbaar)

UITVAARTONDERNEMING SNIJDERS B.V.
Rouwcentrum en kantoor:
Kerkweg 14, 3603 CM Maarssen,
telefoon: 0346 - 580 272
fax: 0346 - 580 250
info@snijdersuitvaart.nl

Lid van Requiem Uitvaartzorg

ERA REAL ESTATE Ritter NVM MAKELAARDIJ

aankoop · taxaties
verkoop · hypotheken
verhuur · nieuwbouw

Sterk door Service!

Nassaustraat 14
3601 BG Maarssen
0346 - 58 50 30

ritter@era.nl
www.eraritter.nl
erarittermakelaardij
@ERA_Ritter